

Stadsträdgårdar

Ett försummat kulturarv

Hanna Cöster

**Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program**

15 hp

**Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet**

2012:18

Stadsträdgårdar
Ett försummat kulturarv

Författare
Hanna Cöster

Handledare: Ulrich Lange

Kandidatuppsats, 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program
Lå 2010/11

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2012

By: Hanna Cöster
Mentor: Ulrich Lange

City-gardens – A neglected heritage

ABSTRACT

This essay concerns the preservation of urban private gardens, city-gardens. These gardens have played an important part in our cities history for centuries. They represent a cultural heritage created and sustained by common men and women. Today these gardens are at risk to disappear or be distorted by the effect of high exploitation as cities are being densified. City-gardens are transformed into car parks, out-door seating and street broadening. Due to a building-oriented perspective to gardens, their unique values are being overlooked. To find the cause for this negative development the Swedish heritage legislation, Swedish National Heritage Board (Riksantikvarieämbetet), the county administrations, museums, real estate managers and garden organisations have been studied. The study was also supplemented by a number of case reports of preserved gardens to view different conservation methods.

In search for more effective methods, a selection of European countries and their approach to the preservation of heritage gardens was studied, in order to test a new perspective. The English conservation method was then selected and applied to Swedish conditions. The test has been a way to try a new perspective, but a better approach I still required.

The result of this study shows the need for a new, more appropriated method when dealing with the preservation of living heritage, like gardens. In order to prevent city-gardens disappearing from our cities and urban life, a new way to preserve, value and appreciate our gardens is needed.

Title in original language: Stadsträdgårdar – ett försummat kulturarv

Language of text: Swedish

Number of pages: 46

Keywords: city-gardens, preservation, legislation, Florence-charter, Sweden, England

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—12/18--SE

Innehåll

1. Inledning	8
1.1 Städernas trädgårdar – en forskningsöversikt	8
1.1.1. Stadsträdgårdar	8
1.1.2 Stadsträdgårdarnas ursprung	9
1.1.3 Medeltid och renässans (1000-1500-tal)	9
1.1.4 Förindustriell tid (1600-tal - ca 1850)	10
1.1.5 Industrialiseringen (ca 1850-1920-talet)	11
1.1.6 1930-talet till idag	13
1.2 Problemformulering	13
1.3 Syfte	14
1.4 Frågeställning	14
1.5 Metod	14
1.6 Källmaterial	14
1.7 Teoretiskt förhållningssätt	15
2. Bevarandestrategier	16
2.1 Lagstiftning	16
2.1.1 Internationell lagstiftning	16
2.1.1.2 Danmark	16
2.1.1.3 Frankrike	16
2.1.1.4 Italien	17
2.1.1.5 Storbritannien	17
2.1.1.6 Tyskland	18
2.1.2 Svensk lagstiftning	19
2.1.2.1 Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	19
2.1.2.2 Plan- och bygglagen (2010:900)	20
2.1.2.4 Miljöbalken (1998:808)	21
2.2 Riktlinjer	21
2.2.1 ICOMOS	21
2.2.2 Vårdprogram och vårdplaner	21
3. Aktörer	23
3.1 Riksantikvarieämbetet	23
3.1 Länsstyrelser	23
3.3 Muséer	23
3.4 Fastighetsförvaltare	24
3.5 Organisationer och föreningar	25
4. Tillämpning	26
4.1 Definition	26
4.2 Tillämpning genom fallstudier	26
4.2.1 Konservering	26
4.2.2 Underhåll	27
4.2.3 Restaurering	29
4.2.4 Rekonstruktion	30
4.2.5 Ny- eller omgestaltning	31
5. Nytt förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar	33
5.1 Val av förhållningssätt	33
5.2 Den engelska processen för registrering av värdefulla trädgårdar	33
5.2.1 Bedömningsgrunder	33

5.3 Tillämpning av det engelska bevarandesystemet i Sverige	34
5.4 För- och nackdelar med den engelska respektive svenska metoden för bevarandet av trädgårdar	35
6. Resultat	37
7. Avslutande diskussion	38
8. Sammanfattning	40
Käll- och litteraturförteckning	41
Elektroniska källor	41
Otryckta källor	43
Tryckta källor och litteratur	43

BILAGOR

Bilaga 1. Florensdeklarationen

Bilaga 2. Urvalskriterier för *the Register of Parks and Gardens of special historic interest in England*

1. Inledning

Denna uppsats har tillkommit utifrån min fascination för förträdgårdar. Bruket att anlägga mycket små trädgårdar i anslutning till stora bostadshus väckte frågor kring hur trädgårdar i staden har använts. Dessa frågor blev inledningen till ett ökande intresse att finna gröna oaser i en övrigt hårt exploaterad miljö. Sökandet efter dessa trädgårdar ledde i flera fall till besvikelser då många av trädgårdarna idag har försvunnit genom gatubreddningar, parkeringar och förtätning. Då många av dessa miljöer förtynar i de tysta väcktes en vilja att undersöka om det görs några insatser för att förhindra den negativa utvecklingen. Det visade sig snart att stadsträdgårdar i många fall utgör ett hotat kulturarv som inte erhåller tillräckligt skydd vare sig i lagstiftning eller genom andra bevarandeinsatser. Denna uppsats kommer därför att med utgångspunkt i den svenska lagstiftningen och bevarandemodeller undersöka om det finns andra metoder vilka bättre kan skydda dessa värdefulla kulturmiljöer.

1.1 Städernas trädgårdar – en forskningsöversikt

Det trädgårdshistoriska forskningsfältet är ett stort och i många fall ett väldokumenterat område. Däremot är de små urbana trädgårdsmiljöerna mindre dokumenterade av trädgårdshistoriker, stadsplanerare och kulturmiljövårdare. Det finns dock några forskare inom området vilka berör stadens trädgårdsmiljöer.

I Sverige tillhör trädgårdsantikvarien Maria Flinck en av de främsta experterna inom ämnet. Hon har skrivit flera trädgårdshistoriska böcker och artiklar inom ämnet trädgårdshistoria och bevarandefrågor vilka varit aktuella som underlagsmaterial för denna uppsats. Däribland boken *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar* (1994) och hon är för närvarande aktuell med den kommande boken *Att bevara ett föränderligt kulturarv. Vårdprogram för historiska trädgårdar*. För att undersöka den svenska lagstiftningen i förhållande till bevarandet av trädgårdsmiljöer är Agneta Thornberg Knutssons studier av byggnadsminnen i förhållande till det gröna kulturarvet av intresse. För att fördjupa sig i orsaken bakom de försummade trädgårdarna och praxisen inom den trädgårdshistoriska forskningen är Catharina Nolin, docent vid Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, relevant. Hennes forskning behandlar bland annat kvinnornas roll i trädgårdshistorien och vilka utmaningar och möjligheter som finns inom ämnet, bland annat genom forskningsprojektet *”Kvinnliga trädgårdsarkitekter i Sverige under 1900-talets första hälft. Mot en professionell yrkesidentitet”*. På det internationella planet är den engelske trädgårdshistorikern John Dixon Hunt ledande inom trädgårdshistorisk forskning och metodutveckling. Hans bok *Dixon Greater perfections: the practice of garden theory* (2000) presenterar olika teoretiska förhållningssätt gentemot trädgårdar.

När det gäller det antikvariska förhållningssättet till bevarandet av trädgårdar visar landskapsarkitekten Sven-Ingvar Anderssons ett alternativt förhållningssätt. Det rådande synsättet bygger på vetenskaplig noggrannhet och autenticitet, vilket förespråkas av både ICOMOS och Riksantikvarieämbetet. Andersson har dock framhävt vikten av den konstnärliga aspekten vid rekonstruktion och restaurering av trädgårdar. Han introducerade begreppet *”fri förnyelse”* vilket anammar trädgårdens konstnärliga kvalitet och upplevelsevärden framför exakta former. Trädgården blir därmed uttryckligen en *”bild av vår föreställning om hur det kunde ha varit”* (Andersson 1990, s. 4-10).

1.1.1. Stadsträdgårdar

Begreppet stadsträdgård har ingen officiell definition utan kan tolkas på många olika sätt. I denna uppsats avses en privat trädgård som anlagts i anslutning till städernas bostadsbebyggelse. Dessa trädgårdars skulle även kunna kallas *urbana bostadsträdgårdar*, men för enkelhetens skull används begreppet stadsträdgård. Dessa trädgårdar bildar olika typer av trädgårdsmiljöer beroende på

tillkomst, plats och samhällskikt. Gemensamt är att de alla är att de har anlagts i städerna i anslutning till bostaden. Trädgårdarna utgör vanligtvis privata miljöer för de boende och har gjort så under århundraden. Exempel på privata stadsträdgårdar är planterade innergårdar, både vid en- och flerfamiljshus, förträdgårdar, egnahemsträdgårdar och palatsträdgårdar. Däremot ingår inte offentliga trädgårdar såsom botaniska trädgårdar och parker vilka planerats och anlagts av staden för att användas gemensamt av dess invånare. Koloniträdgårdar ingår inte heller eftersom de anlagts fristående från bostaden.

För att presentera den kunskap som idag finns om våra stadsträdgårdar kommer en kronologisk beskrivning över deras utveckling i Sverige att ges. Syftet med denna presentation är att ge en tydligare bild av dessa kulturmiljöer, samt redovisa en del av vad den tidigare forskningen om stadsträdgårdar. En stor del av informationen har hämtats från Maria Flincks bok *”Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar”* (1994), då den fortfarande utgör den grundligaste redogörelsen av dessa trädgårdsmiljöer i Sverige.

1.1.2 Stadsträdgårdarnas ursprung

Bruket att odla nyttoväxter till hushållet är en mycket gammal tradition. Målningar och reliefer från

Egypten visar att grönsaker, nötter, vindrovor och andra frukter odlades. Även grekerna och romarna fortsatte att odla nyttoväxter i anslutning till sina bostäder. I Pompeji finns ruinerna av dessa tidiga stadsträdgårdar vilka vanligtvis anlades i husets mitt, i den så kallade peristylen. Där växte fruktträd med mandel, persikor, körsbär och prydnadsväxter som rosor, liljor och irisar (Hansson 2011, s.12-14, 18-21).

Figur 1. Återskapad trädgård i peristylen till *casa dei Vettii* i Pompeij.

I Sverige har det hittats arkeologiskt material som visar att odlingar i anslutning till bostadshuset förekom på vikingatiden och troligtvis ännu tidigare. Dessa odlingar var viktiga för självhushållningen och bestod huvudsakligen av nyttoväxter som kål, kvanne¹, lök och fruktträd. Mer avancerade trädgårdar, både på landsbygden och i städerna, hade klostren som sina förebilder. Därifrån hämtades inspirationen till den tydliga kvartersindelningen av kål-, ört-, humle- och fruktträdgård tillsammans med växter och fröer vilka importerats från klostren i Europa (Israelsson 1996, s 9-109).

1.1.3 Medeltid och renässans (1000-1500-tal)

Privata stadsträdgårdar har länge funnits i de svenska städerna. De var vanligtvis utformade som små kål- och kryddgårdar för odling av nyttoväxter, bär och fruktträd och förekom bland stadsbor i alla samhällsklasser (Hansson 1997, s. 50-52). Förmögna borgarna anlade stora och

Figur 2. Vy över Landskrona från 1588, ur verket *Civitates Orbis Terrarum*. Utanför stadsmurer syns några av borgarnas kålgårdar.

¹ Kvanne är en ört som använts som krydda och medicinalväxt

praktfulla trädgårdar inspirerade av kungens- och adelsmännens trädgårdsanläggningar, medan den övriga befolkningen nöjde sig med enklare kål-, humle- eller fruktgårdar (Hansson 2011, s. 65). Efterhand som städerna växte blev det ont om utrymme innanför stadsmurarna. Det ledde till att allt fler började anlägga kålgårdar i städernas utkanter. Trädgårdarna följde dock fortfarande den gamla formen med staketinhängning, stampade jordgångar och upphöjda kvadratiska odlingsbäddar (Hansson 1997, s. 18). Gemensamt för de flesta trädgårdarna var deras tydliga nyttoprägel, med mindre inslag av prydnadsväxter. I Jönköping har det hittats uppgifter som visar att borgarna under slutet av 1500-talet odlade bland annat lavendel, salvia, citronmeliss, rosor, pioner och tusensköna (Flinck 1994, s. 210).

1.1.4 Förindustriell tid (1600-tal - ca 1850)

I den förindustriella staden utgjorde gården hushållets privata utrymme. Det var särskilt tydligt i den äldre gårdsformen där uthusen placerades längsmed gatan och boningshuset innerst i kvarteret. Trädgården anlades vanligtvis inne i kvarteret nära boningshuset. Under 1700-talet förändrades gårdsbebyggelsen och boningshuset placerades istället längsmed gatan och uthusen på ömse sidorna av gårdsplanen. Trädgården behölls längst in på gården men avgränsades av ett staket eller genom en byggnad (Flinck 1994, s. 209).

Under 1600-talet började rika adelsmän med anknytning till hovet och statsmakten anlägga palatsträdgårdar i Stockholm. Trädgårdarna var stora och påkostade barockanläggningar i syfte att visas upp för besökare som statusymboler. (Flinck 1994, s. 217).

Figur 3. Barockträdgården i Tessinska palatset i Stockholm. Trädgården ritades av Nicodemus Tessin den yngre i slutet av 1600-talet. Under 1960-talet rekonstruerades den efter Tessins bevarade ritningar.

På stadens malmar anlades under samma period gårdar med stora trädgårdar av Stockholms borgare, så kallade malmgårdar, inspirerade av adelsmännens palatsträdgårdar inne i staden. Innanför de skyddande murarna var trädgårdarna symmetriskt anordnade för att efterlikna en herrgårdsplan. Malmträdgårdarna var viktiga självförsörjningen och de odlade nyttoväxterna skulle täcka husbehovet av rotfrukter, grönsaker, frukt och bär. Utöver grönsaker som selleri, blomkål och ärtskott odlades exotiska frukter som persikor, meloner och aprikoser. Förutom frukt och grönsaker var prydnadsväxter vanligt förekommande på malmträdgårdarna. Främst i kvarteren närmast boningshuset anlades blomsterplanteringar tillsammans med lusthus, fontäner, skulpturer och urnor. Från malmgårdarna spreds trädgårdsidealerna till borgarna i andra svenska städer. Trädgårdarna sköttes ofta av trädgårdskullor (Flinck 1994, s. 217-218, 220). Det var kvinnor från främst Dalarna och Småland som säsongsarbetade vid malmgårdarna och andra stadsträdgårdar. Kännedomen om kullorna och deras arbete är dock klart mindre i jämförelse med manliga, yrkesutbildade trädgårdsmästare (Rosander 1967, s.258-261). Vid sekelskiftet 1800 blev malmgårdarna omoderna då förmögna borgare alltmer föredrog större lantegendomar där de kunde anlägga den för samtiden moderna engelska parken (Flinck 1994, s. 220).

Figur 4. Akvarell föreställande Högbergsgatan ritad av Josabeth Sjöberg. I malmträdgården syns längst till vänster en trädgårdsmästare och två trädgårdskullor i arbete. Odlingarna består bland annat av kål och morötter (Flinck 1994, s. 216).

1.1.5 Industrialiseringen (ca 1850-1920-talet)

Under 1800-talets andra hälft och fram till 1900-talets början genomgick stadsträdgårdarna flera förändringar och stadsbornas trädgårdar kom att variera mer i både stil och storlek. Fram till och med början av 1800-talet var det vanligt med lummiga nyttopräglade trädgårdar på husens baksida. Under seklets andra hälft började alltfler stadsbor följa de nya trädgårdstrenderna och anlägga trädgårdar i

tysk och engelsk stil. Bland de förmögna borgarna i städerna förekom det redan bersåer och lusthus i trädgårdarna. Nu kompletterades dessa med stenpartier, kaffegrottor och rabatter (Flinck 1994, s. 224, 236- 240, Hansson 1997, s. 140-142).

Figur 5. C. A. Kjellgrens trädgård i Norrköping 1892. Denna trädgård visar de nya idealen med öppna trädgårdar skapade för socialt umgänge.

Till följd av industrialiseringen under 1800-talets andra hälft ökade bostadsbristen, framförallt i storstäderna. Det ledde till att allt mer av den tidigare obebyggda marken exploaterades. I de gamla stadsgårdarna byggdes verkstäder och ekonomibyggnader om till bostadshus och i stadens utkanter uppfördes kåkstäder. Befintliga hyreskvarter förtätades ytterligare genom att gårdsplanen fylldes med sophus, utedass och förvaringsbodas (Flinck 1994, s. 249).

Den nya stadsplaneringen och förtätningen av städerna ledde även till att gatan fick högre prioritet framför gården. Tidigare var det vanligt med gårdar vars höga staket dolde den privata gården och trädgården. I den nya praktbebyggelsen uppfördes stadsvillor med öppnare trädgårdsmiljöer och

istället för höga plank uppfördes små staket av järn eller smala träspjälor. Denna nya exponering av den tidigare privata trädgården var en stathandling. De moderna stadsträdgårdar skulle utgöra prydnadsträdgårdar vilka tålades att visas upp (Flinck 1994, s. 236-240). Det syns även tydligt på de förträdgårdar som anlades i anslutning till de överklassens bostadshus. Trots att de ofta var små kunde de vara riktigt utsmyckade med buskar, träd och skulpturer och skulle utgöra ett grönt inslag i stenstaden (Ask 2008, s.19).

Figur 6. Kungssportsavenyn, Göteborg vid sekelskiftet 1900. I förgrunden syns de ursprungliga grönskande förträdgårdarna. En av dem har även utsmyckats med en staty i form av en sfinx.

I mindre städer var exploateringen inte lika hög och de gamla gårdarna kunde i högre grad behålla sitt tidigare utseende med bevarade trädgårdar. När gamla uthus och verkstäder byggdes om till boningshus kom flera familjer att dela på den gemensamma gårdsytan. För att skapa ett privat utrymme blev det vanligt att sätta upp staket eller häckar runt "sin" del av gården. Innanför fanns den privata trädgården, ofta kompletterad med en berså eller veranda. Dessa ornament blev mycket populära, särskilt i städerna där de förekom på majoriteten av gårdarna. (Flinck 1994, s. 224, 230).

Under början av 1900-talet ökade intresset bland de bemedlade för bättre bostadsvillkor. Det ledde till att gården fick ett uppsving när stadsplanerarna ville införa trädgårdar och grönskade gårdsmiljöer för arbetarna. Utedass, förråd och uthus togs bort från innergårdarna för att ge mer utrymme till gårdsplanering. Vid denna tid byggdes även storgårdskvarter där den gemensamma trädgården delades av de kringboende i det slutna kvarteret. (Linn 1974, s. 60, 207, 264-266, Hansson 1997, s. 211-212)

Figur 7. Landala Egnahem i Göteborg är ett välbevarat egnahemsområde som uppfördes under 1910- och 20-talen. Till trävillorna hör både mindre förträdgårdar och stora bakgårdar med plats för odling.

I stadens utkanter anlades under 1910- och 1920-talen egnahem och trädgårdsstäder vilka skulle gynna de trångbodda arbetarna. Egnahem uppfördes i utkanterna på stadens mark. De var avsedda för arbetare vilka skulle kunna öka sin självförsörjning genom de växter som kunde odlas i den tillhörande trädgården (Flinck 1994, s. 253-254). Under samma period påbörjade anläggandet av trädgårdsstäder, även de i stadens utkant. Dessa blev däremot populära bland medelklassen och mer förmögna borgare. Även här var trädgårdsrummen viktiga, men trädgårdarna var inte avsedda för odling, utan främst för nöje och rekreation (Lind 2000, s. 102, 105, 108-109).

Figur 8. Trädgårdsstaden Ånggården i Göteborg. Området ritades av Albert Lilienberg och uppfördes under början av 1910-talet. Radhusen har små förträdgårdar på framsidan och större rekreationsytor på baksidan.

1.1.6 1930-talet till idag

I samband med funktionalismens genombrott under 1930-talet förändrades synen på de tidigare trädgårdsmiljöerna. Trädgården var inte heller längre den rekreationsplats som den varit under början av 1900-talet utan endast ett nyttoinslag.

Figur 9. Under 1930-talet fick bebyggelsen en annan relation till naturen. Istället för trädgårdar anlades husen friare i landskapet. Bilden föreställer kvarteret Stålet längs Tengdahlsgatan på Södermalm i Stockholm och uppfördes i slutet av 30-talet.

Istället för att anlägga trädgårdar i anslutning till bostadshusen blev idealet att förlägga bostäderna i naturomgivningar, så kallade hus i park. Funktionalismen utgör därmed ett tydligt stilbrott mot den tidigare trädgårdstraditionen. Fortfarande fanns en tydlig vilja att skapa goda livsmiljöer och fram till 1960-talet lades stor omsorg på att gestalta enhetliga bostadsmiljöer. Som en del av detta planerades trädgårdar noggrant tillsammans med bostadshusen. Efter 1960-talet minskade denna omsorg till förmån för miljonprogrammets prefabricerade byggnader och lättskötta grönytor (Flinck 1994, s. 267, Hansson 1997, s. 216).

1.2 Problemformulering

Som redovisats ovan är stadsträdgårdar en mångfacetterad kulturmiljö och en viktig del av vårt kulturarv och städernas historia. Men utan tillräckligt lagskydd och engagemang från kulturmiljövården riskerar de att förvanskas eller försvinna från våra städer. Detta problem har sin grund i sektorns bebyggelseorienterade bevarandeperspektiv, där byggnader, arkitektoniska formspråk och välkända arkitekter värderas högre än trädgårdsmiljöer. Prioriteringen av bebyggelsemiljöer har lett till att kunskapsunderlaget om stadsträdgårdarnas historia och roll i samhället är bristfällig, vilket delvis har sin grund i avsaknaden av källmaterial (Nolin 2008, s.136-145). Det har i sin tur bidragit till deras förvanskande och försvinnande när dagens städer förtätas till följd av ett högt exploateringsstryck. Om inte kulturmiljövården tillsammans med en verksam lagstiftning kan förhindra

den negativa utvecklingen riskerar vi att förlora en viktig del av våra städers kulturarv (Ask 2008, s. 21).

1.3 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur den svenska lagstiftningen och kulturmiljövården agerar för att skydda, vårda och dokumentera våra stadsträdgårdar, och hur den verksamheten kan förbättras. Genom en undersökning baserad på svensk och internationell lagstiftning samt myndigheter och organisationers arbete för att bevara stadsträdgårdar ska orsaken klarläggas. Konsekvenserna för den antikvariska praktiken av lagstiftningen för skydd och bevarande, undersöks genom sju mindre fallstudier där olika metoder för bevarade är representerade. För att presentera en annan metod för bevarandet av stadsträdgårdar i Sverige ska ett bevarandesystem hämtat från en internationell studie tillämpas på svenska förhållanden. Genom denna granskning ska de nya tillvägagångssätten inspirera till ett nytt förhållningssätt för bevarande av trädgårdar i Sverige. Förhoppningen är att de kan inspirera till nya tankesätt om hur vi kan bevara våra trädgårdar.

1.4 Frågeställning

Utgångspunkten i frågeställningen har varit att ta reda på hur svenska och internationella principer fungerar för att bevara stadsträdgårdar. Skälet är att utreda om det finns bättre arbetsmodeller än den som idag används i Sverige. Utifrån den idén är det av intresse att undersöka vilka myndigheter som arbetar med bevarandefrågor och hur de utför det arbetet. Svaret på dessa frågor kan förhoppningsvis även belysa varför stadsträdgårdar inte längre anses vara en naturlig del av städernas bebyggelsemiljö.

- Hur arbetar kulturmiljövården med att bevara stadsträdgårdar?
- Hur fungerar och används den svenska respektive internationella lagstiftningen för att skydda stadsträdgårdar?
- Hur kan ett annat förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar tillämpas på svenska förutsättningar?

1.5 Metod

För att besvara frågeställningen har svensk och internationell lagstiftning samt relevanta aktörer studerats och kompletterats genom ett antal fallstudier. Regelverken har studerats för att undersöka hur stadsträdgårdarna bevaras enligt svensk lagstiftningen för att redovisa deras funktion och klargöra deras verkan. Aktörerna, vilka består av myndigheter, muséer och olika organisationer har granskats för att visa hur de arbetar med dessa kulturmiljöer. Fallstudierna har valts ut genom efterforskningar i tidningsartiklar, litteratur och på internet för att representera olika bevarandemetoder.

Den internationella studien baseras på ett antal utvalda länders lagstiftning i syfte att undersöka om det finns lämpligare bevarandemodeller vilka kan tillämpas i Sverige. Länderna har valts ut för att representera olika förhållningssätt till trädgårdar och ge en bild av de kulturhistoriskt värdefulla trädgårdarnas ställning i Europa. En av dessa modeller har sedan anpassats efter svenska förhållanden för att pröva hur ett nytt förhållningssätt skulle kunna utformas.

Undersökningen har delats in i fyra huvudkapitel, *Bevarandestrategier*, *Aktörer*, *Tillämpning* och *Nytt förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar*. *Bevarandestrategier* består av en redovisning av internationella och svenska lagstiftningar och riktlinjer. *Aktörer* är en presentation av de svenska aktörer som arbetar med frågor vilka berör bevarandet av stadsträdgårdar. *Tillämpning* redovisar olika metoder vilka idag används i Sverige för att bevara stadsträdgårdar och redovisas genom ett antal exemplifierande fallstudier. I det sista undersökningskapitlet, *Nytt förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar*, har en av de internationella bevarandemetoderna anpassats efter svenska förutsättningar.

1.6 Källmaterial

Källmaterialet till den historiska bakgrunden rörande stadsträdgårdens roll i staden baseras på litteraturstudier. Då det saknas samlad litteratur om det valda ämnet har informationen främst inhämtas

från trädgårdshistorisk litteratur. För att få en samlad bild över dagens kännedom inom ämnet är ett antal seminarierapporter aktuella som kunskapsunderlag. Även rapporter och artiklar relaterade till trädgårdshistorisk forskning har varit viktiga för att få förståelse för problematiken kring bevarandet av en kontinuerligt föränderlig kulturmiljö.

Aktuell information rörande lagtexter och myndigheternas verksamhet har varit grundläggande för att ge relevant information om stadsträdgårdarnas tillstånd idag. I övrigt har framförallt fotografier och kartor varit viktiga källmaterial för att förstå hur stadsträdgårdarna har förändrats genom historien.

1.7 Teoretiskt förhållningssätt

Det teoretiska perspektivet i denna uppsats utgår ifrån kulturmiljövårdens sätt att hantera värdefulla kulturmiljöer. Det faller på sektorns ansvar att säkerställa skyddet av våra kulturmiljöer som en viktig del av vårt kulturarv att bevara för framtiden. Den kunskap och de miljöer som lyfts fram ska ge en rättvis och mångfacetterad bild av kulturarvet. Valet av bevarandevärda miljöer bygger emellertid fortfarande på ett bebyggelseorienterat synsätt som är svårt att tillämpa på andra kulturmiljöer. Bevarandet av trädgårdar är problematiskt eftersom föränderligheten ligger i deras natur. Därför krävs nya kunskaper och andra metoder för att kartlägga dem. Problematiken med att forskningen om trädgårdar bedrivs ur ett entydligt arkitekturhistoriskt perspektiv har uppmärksammats av docenten Catharina Nolin. Hennes studier visar att sammanhang och mönster lätt kan förbises av forskarna när de har ett arkitekturhistoriskt präglat synsätt. Att samma tolkningar och värderingar som används till bebyggelse också tillämpas på trädgårdar tyder på att trädgårdar inte ges samma ställning och komplexitet som byggda kulturmiljöer. Därför är det viktigt att börja resonera om trädgårdar i nya begrepp (Nolin 2008, s.136-145).

Trädgårdshistorikern John Dixon Hunt framhåller vikten av att göra trädgårdarna till ett självständigt forskningsfält med egen terminologi. Han förespråkar bland annat att begrepp som plats, landskap, utförare ska analyseras på ett nytt sätt. Istället för att tala om upphovsmännen som landskaps- och trädgårdsarkitekter så beskriver Hunt dem som ”*place-makers*” och deras arbeten som ”*place-making*”. Dessa begrepp är mer täckande och omfattar inte endast yrkesmän som skapare, utan även lekmän. Det är en viktig aspekt eftersom majoriteten av våra trädgårdar inte har anlagts av arkitekter utan av sina brukare, vilka sedermera också förvaltat dem. I nuläget behandlas trädgårdshistoria främst i periferin av konstvetenskapliga eller arkitekturvetenskapliga studier, vars akademiska bakgrund genomsyrar deras tolkningar av trädgårdsmiljöer. Att framhäva den trädgårdshistoriska forskningen skulle stärka dess roll som en egen disciplin, men det innebär inte att den ska avskämmas från andra forskningsfält, utan ses som ett jämbördigt kunskapsområde. (Hunt 2000 s. 3-4, 8, 216-218).

Att trädgårdar och trädgårdsskötels i högre grad betraktats som en fritidssysselsättning och en kvinnosyssla kan också vara en bidragande orsak till kunskapsbristen inom området. Deras arbeten har sällan uppmärksammats i lika hög grad som manliga yrkesmän (Nolin 2008, s.136-145). Ett exempel på detta är trädgårdskullorna. Vanligtvis omnämns endast arkitekten, om en sådan finns, och ibland trädgårdsmästaren vid större anläggningar. Att en stor del så kallade trädgårdskullor skötte skötseln av bland annat stadsträdgårdar är däremot mer okänt (Rosander 1967, s. 258-261). Det samma gäller det stora antal kvinnliga trädgårdsarkitekter vars arbete inte dokumenterats i de vanliga offentliga arkiven och därmed blivit förbisedda (Nolin 2008, s.136-145).

2. Bevarandestrategier

2.1 Lagstiftning

En verkningsfull lagstiftning utgör en viktig del i bevarandet av stadsträdgårdar. Genom dess regelverk kan trädgårdar skyddas mot exploatering och lyftas fram för sina kulturhistoriska värden. Därför kommer både svensk och internationell lagstiftning redovisas i följda kapitel för att tydliggöra hur olika länder arbetar med bevarandet av trädgårdar.

2.1.1 Internationell lagstiftning

2.1.1.2 Danmark

I den danska lagstiftningen kan trädgårdar skyddas enligt lagen om *lov om bygningsfredning*. Framförallt gäller det trädgårdar som ligger i anslutning till en byggnadsminnesmärkt byggnad eller om det finns anlagda strukturer av kulturhistorisk värde i närheten som exempelvis skulpturer, fontäner eller andra monument. Lagen verkar för att bevara kulturhistoriskt intressanta miljöer som ger en representativ bild av landets historiska utveckling (Abel 1996, s. 23-26). Det krävs dock att trädgårdarna är äldre än femtio år och har ett betydande arkitektoniskt eller kulturellt värde för att skyddas enligt lagstiftningen. Sedan den 1 juni 2010 förstärktes skyddet av det gröna kulturarvet i lagen. Tidigare hade trädgårdar endast undantagsvis blivit byggnadsminnesmärkta, men genom lagändringen kan trädgårdar och växter som besitter ett betydande arkitektoniskt eller kulturellt värde lättare skyddas (kulturarvstyrelsen 2011). Prioriteringen inom lagstiftningen ligger dock till fortfarande största del på större trädgårdsanläggningar i anslutning till slott och herrgårdar (Abel 1996, s. 23-26).

Förutom byggnadsminneslagen kan en del trädgårdar även skyddas enligt naturskyddslagen, *lov om naturbeskyttelse*. Men det gäller främst större anläggningar och parker och därmed inte stadsträdgårdar (Abel 1996, 23).

2.1.1.3 Frankrike

I den franska lagstiftning är det framförallt lagen om historiska monument från 1913, *loi sur les monuments historiques du 31 décembre 1913*, som är aktuell vid bevarandet av historiska parker och trädgårdar. Om en park eller trädgård ska klassificeras som historiskt monument avgörs av kulturdepartementet. Enligt lagen kan parker och trädgårdar klassificeras som antingen ett statligt eller regionalt historiskt monument, varav den förra medför striktare bevarandekrav. Vid en klassificering som statligt monument kan staten kontrollera det fysiska bevarandet och eventuell restaureringen av trädgården. Det innebär bland annat att alla förändringar av klassificerade trädgårdar först måste godkännas av den regionala kulturarvsmyndigheten, *Direction régionale des affaires culturelles*. Som kompensation kan ägarna få statligt stöd för vidtagna åtgärder (André le Notré 2012).

Förutom lagen för historiska monument finns *lagen om platser* från 1930, *La loi du 2 mai 1930 sur les sites*, och *skyddade områden* från 1983, *La loi du 7 janvier 1983 instaurant les zones de protection du patrimoine architectural, urbain et paysager (ZPPAUP)*, *du code de l'urbanisme*. Deras regleringar är mildare än i *lagen om historiska monument*. En trädgård kan också skyddas indirekt om den finns inom en radie av 500 meter från ett historiskt monument, då ingår den i monumentets omgivningskydd (André le Notré 2012).

Därtill har kulturdepartementet tillsammans med en park- och trädgårdskommitté, *Comité des Parcs et Jardins de France (CPJF)*, upprättat en lista med över trehundra anmärkningsvärda trädgårdar,

Jardins remarquables, vilka anses särskilt beundransvärda. Utmärkelsen varar i fem år och kan tilldelas både offentliga, privata, skyddade och icke skyddade parker och trädgårdar (CPJF 2012).

Figur 10. Köksträdgården vid *Château de Villandry* i Villandry tillhör av Frankrikes *Jardins remarquables*. I anslutning till trädgården ligger slottet som är ett av landets *monuments historique*.

2.1.1.4 Italien

Inom den italienska lagstiftningen finns det flera lagar som agerar för skydda kulturhistorisk intressanta miljöer, däribland trädgårdar. De grundläggande lagarna är n. 1089 och 1497 från 1939. N. 1089 som behandlar skydd av objekt av kulturhistoriskt intresse. Till denna kategori ingår flera olika trädgårdsmiljöer såsom större slottsanläggningar, parker, små privat trädgårdar, både på landsbygden och i stadsmiljö. Gemensamt är att de har konstnärlig eller historisk betydelse (Legge 1 giugno 1939, n. 1089 (in G.U. 8 agosto 1939, n. 184)). N. 1497 verkar för att skydda den naturliga skönheten. Lagen omfattar bland annat trädgårdar som inte ingår i n.1089, men som kännetecknas av sin ovanliga skönhet. Enligt båda lagarna får inte ägare eller förvaltare förstöra eller förvanska värdefulla trädgårdsmiljöer. Alla planerade ändringar måste därför först rapporteras till de regionala myndigheterna för godkännande (Legge 29 giugno 1939, n. 1497 (G.U. 14 ottobre, n. 241). 2004 instiftades ett nytt lagdekret för bevarandet av landskap och kulturarv, *Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, Codice dei beni culturali e del paesaggio*, Enligt dess regelverk är det förbjudet att förstöra, skada eller på annat sätt förvanska trädgården på ett sätt som förstör dess karaktär eller på andra sätt förhindrar ett bevarande (Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42).

2.1.1.5 Storbritannien

I Storbritannien delas det övergripande nationella ansvaret för kulturhistorisk intressanta trädgårdar mellan två myndigheter: *Department of National Heritage* som ansvarar för att identifiera, skydda och bevara det byggda kulturarvet, och *Department of Environment*, som ansvarar för samhällsplaneringen i landet. Huvuddelen av bevarandearbetet sköts emellertid på riksdelnivå där varje riksdel har sitt eget regelverk för att bevara kulturhistorisk intressanta trädgårdar. Riksdelarna följer dock i stort sätt samma grundprinciper och använder register och inventeringslistor istället för en styrande lagstiftning (Marcus 1996, s.27).

England

I England har *English Heritage* sammanställt ett register för kulturhistorisk intressanta parker och trädgårdar, *Register of Parks and Gardens of special historic interest in England*. De registrerade trädgårdarna klassificeras efter en tregradig skala som *utomordentligt värdefulla*, *synnerligen värdefulla* och *värdefulla*. Trädgårdarna väljs ut ifrån ålder, representativitet, autenticitet och kopplingen till historiska personer med mera. De upptagna trädgårdarna och parkerna är av varierande karaktär, såsom slottsanläggningar, privata trädgårdar och alléer (Marcus 1996, s. 27-32).

Figur 11. Cadhay, Devon. Gods från 1500-talet. Till trädgårdsanläggningen finns bland annat fontäner, gångstråk och muromgärdad trädgård.

Tillhör anläggningen en av de två högsta kategorier kan ägaren söka bidrag från *English Heritage* vid vård och restaureringsarbeten. Det krävs dock att det upprättas en långsiktig vårdplan till trädgården som fastställer dess historiska värden och syftet med de finansierade vårdåtgärderna. Trädgården måste dessutom hållas öppen för allmänheten under delar av året för att få bidragsstöd (Ahrlund 1996, s 165).

Registret utgör inte ett lagbindande kontrollinstrument, men det finns en statlig fordran som kräver att lokala myndigheterna måste anordna ett skydd för den historiska miljön i sina policyers. Även stadsbyggnadskontoret måste ta de listade trädgårdars kulturhistoriska värden i beaktande i planeringsprocesserna, vilket ger dem ett relativt gott skydd. Vid ändringar som berör registrerade

trädgårdar måste alltid *The Garden History Society* konsulteras. Tillhör trädgården en av de två högsta kategorierna måste även *English Heritage* konsulteras (Stamper & Jackson 2007).

Wales

Wales har infört ett register över parker och trädgårdar, *Register of Parks and Gardens of Special Historic Interest in Wales*, där de värderar sina trädgårdar efter samma tregradiga skala som England. Trädgårdarna bedöms efter ålder, representativitet, skick med mera. Registret har inget slutdatum vilket innebär att även trädgårdar anlagda under 1990-talet finns representerade. Registret medför till skillnad från Englands föreskrifter inget lagstadgat samrådskrav. Det innebär att åtgärder vilka kan förvanska listade trädgårdar och parker får vidtas utan föregående konsultation (Stamper & Jackson 2007).

Skottland

I Skottland har *Historic Scotland* infört en inventeringslista för värdefulla trädgårdar och landskap, *Inventory of Gardens and Designed Landscapes*. De inventerade platserna har graderats på en värdeskala i olika kategorier utifrån bland annat konstnärliga, historiska och arkitektoniska egenskaper. Inventeringslistan är inte lagstadgad, men all stadsplanering som påverkar de inventerade miljöerna bör föregås av ett samråd med skottiska ministrar genom *Historic Scotland* (Stamper & Jackson 2007).

Nordirland

I Nordirland har miljömyndigheten, *Northern Ireland Environment Agency (NIEA)*, ett register över särskilt historisk intressanta parker, trädgårdar och domäner, *Register of Parks, Gardens and Demesnes of Special Historic Interest*. Registret är inte lagbindande, men särskild hänsyn till platsens kulturvärden måste tas vid stadsplanering och byggprojekt. NIEA kan dock kräva att fastighetsutvecklarna genomför en dokumentation i de fall där platsen kulturhistoriska värdena kommer förvanskas. (Stamper & Jackson 2007).

2.1.1.6 Tyskland

I den tyska lagstiftningen finns det ingen gemensam nationell lagstiftning rörande bevarandet av kulturhistoriska miljöer då alla kulturellerade frågor sköts självständigt på delstatsnivå. Generellt har delstaterna ändå många gemensamma nämnare. Alla har kulturmiljölagar som föreskriver inventeringar, skydd, vård, forskning samt allmänhetens tillgång till kulturmiljöerna som exempelvis trädgårdar. Lagstiftningarna möjliggör också för insatser mot förvanskningar och eftersatt underhåll. Finansieringen av bevarandeåtgärder sker främst genom statliga medel då regleringarna vanligtvis inte kan kräva att en enskild ägare eller förvaltare personligen ska betala kostsamma underhåll av ett

nationellt kulturarv. Varje delstat får istället en budget för sådana bevarandeinsatser, men den skiljer sig markant mellan olika regioner.

Den oenhetliga lagstiftningen mellan de olika delstaterna har bidragit till ett större utrymme för allmänheten och privata initiativtager att skapat föreningar, organisationer och stiftelser för att bevara historiska trädgårdar (Schmidt 1996, s. 34-41).

2.1.2 Svensk lagstiftning

2.1.2.1 Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Det starkaste skyddet stadsträdgårdar kan få i svensk lagstiftningen finns inom *Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.* som agerar för att skydda och bevara kulturmiljöer. För att skydda en stadsträdgård inom ramen för kulturminneslagen krävs det att trädgården kan uppfylla kriterierna för att bli byggnadsminnesförklarad.

1 § En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde. (1§ 3 kap. Byggnadsminnen, Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.)

Ambitionen med byggnadsminnesförklaringarna är att tillämpa ett helhetsperspektiv på våra kulturmiljöer. Utifrån den synen ska objekten väljas ut för att representera olika kategorier, tidsepoker, samhällsklasser med mera. Enligt ovanstående lagparagraf kan trädgårdar bli byggnadsminnesförklarade, oavsett om de hör samman med en byggnad eller bebyggelsemiljö. Trots det är både trädgårdar och parker är kraftigt underrepresenterade bland byggnadsminnena. Det finns endast tolv självständigt byggnadsminnesförklarade trädgårdar medan de övriga ingår i anläggningar eller bebyggelsemiljöer. Detta kan jämföras med det totala antalet byggnadsminnen som överskrider 2000. En anledning till underrepresentation är kunskapsbrist eftersom det saknas kunskapsunderlag från inventeringar och dokumentationer om trädgårdar och deras historia. Det har i sin tur medfört att det saknas förespråkare för kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar som kan väcka frågan om byggnadsminnesförklaring (Flinck & Thornberg Knutsson 2003, s. 58-63).

Att trädgårdar tillhör en lagskyddad byggnad och omfattas av dess skydd är den vanligaste skyddsformen. Kring byggnadsminnesförklarade byggnader ingår vanligtvis ett skyddsområde till vilket trädgården kan ingå. Om trädgården har bidragit till byggnadsminnesförklaringen är dess egenvärde dock tillräckligt stort för ingå som en del av den skyddade helheten och få lagstadgade skyddsföreskrifter. Det är dock ofta oklart om trädgården tillhör skyddsområdet eller byggnadsminnet eftersom motiveringarna och skyddsbestämmelser är otydliga. Det vanligaste är en generell beskrivning om: ”att omgivande park och trädgård skall värdas så att byggnadsminnets karaktär och dess kulturhistoriska värde inte minskar”, eller ”att området inte får bebyggas eller bli föremål för någon väsentlig förändring” (Thornberg Knutsson 2008, s. 39). Att trädgårdar har tydliga skyddsföreskrifter är viktigt eftersom de förmedlar hur trädgården ska bevaras och skötas utifrån dess kulturhistoriska värden. För trädgårdarna gäller det exempelvis bevarande av strukturer, växtlighet, dammar, terrasser, murar, bänkar och skulpturer (Nyström Kronberg 1996a, s. 175). För att skyddsföreskrifter ska utgöra ett gott skydd ska de enligt de allmänna råden till byggnadsminnesförklaringen utformas i samråd med landskapsarkitekt, botanisk trädgård eller med institutionerna för trädgårdsvetenskap eller landskapsplanering vid SLU Alnarp. (RAÅ 2002, s. 81)

För att byggnadsminnesförklaringen ska vara ett verksamt skydd för bevarandet kulturhistorisk intressanta trädgårdar krävs en god dokumentation av våra trädgårdsmiljöer. Utan den kan inte trädgårdarna värderas och jämföras inbördes. Dokumentationen är därmed nödvändig för att göra ett relevant urval som kan leda till en byggnadsminnesförklaring. Utförliga dokumentationer av

trädgårdar har hittills främst genomförts på större trädgårdsanläggningar vid slott och herrgårdar och inte vid torp, bondgårdar eller stadsträdgårdar. För att en trädgårdens historia ska kunna utläsas måste den vara tillräckligt beskriven och dokumenterad för att kunna definiera dess värden. Först därefter kan ett lagskydd motiveras och en vårdplan upprättas utifrån motivering (Thornberg Knutsson 2008, s. 38-41).

För att en trädgård ska kunna bli byggandsminnesförklarad bör den enligt de allmänna råden till kulturminneslagen vara en medveten arkitektonisk skapelse. Med arkitektonisk skapelse menas bland annat stadspark, botaniska trädgårdar, sjukhusträdgårdar, skolträdgårdar och koloniträdgårdar (Nyström Kronberg 1996a, s. 175). Det medför stora begränsningar gällande vilka trädgårdsmiljöer som kan klassas som byggnadsminnen, vilket också blivit tydligt genom de trädgårdsmiljöer som blivit klassificerade. Majoriteten av de utnämnda trädgårdarna är offentliga högreståndsanläggningar som botaniska trädgårdar, universitetssparker och andra större. Bland de tolv utpekade trädgårdarna och parkerna är endast tre privatägda. Dessa tre utgörs av parken vid Jacobsdal, trädgårdsarkitekten Ulla Molins villaträdgård i Höganäs samt Löwenströmska trädgården i Vaxholm, den enda trädgården som kan kallas stadsträdgård (Ullenius 2010).

Figur 12. Ulla Molins trädgård byggandsminnesförklarades 2010. Utmärkelsen fick trädgården eftersom den har starka arkitektoniska och konstnärliga värden. Den visar bland annat det sena 1900-talets tankar och stilideal, samt trädgårdsarkitekten Molins konstnärliga visioner. Utnämningen är ovanlig eftersom det är en privat villaträdgård (RAÄ 2012e).

2.1.2.2 Plan- och bygglagen (2010:900)

Plan- och bygglagen är ett annat aktuellt juridiskt skydd för stadsträdgårdar. Enligt den kan kommunerna styra och upprätta riktlinjer för hur de vill bevara värdefulla trädgårdsmiljöer. Då lagen inte innefattar lika höga kulturhistoriska krav som KML har den en högre tillämpningsgrad. Trädgårdar kan skyddas lagens paragrafer om detaljplanering genom bland annat skyddsbestämmelser. Dessa föreskrifter kan förbjuda att trädgården förvanskas genom att skydda dess form, växtlighet och konstarbeten. Skyddsbestämmelserna kan även innehålla krav på skötsel och underhållsåtgärder. I plankartan betecknas de värdefulla miljöer med ”q”, vanligtvis kompletterat med ett förtydligande index (Boverket 2002, s. 101-102). Om trädgården anses särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt kan den i detaljplanen skyddas mot förvanskning (PBL 8:13). Paragrafen används vanligtvis för att skydda bebyggelse, men är även tillämplig på trädgårdar.

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas

Första stycket ska tillämpas också

2. på tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser.

Plan- och bygglagen (2010:900) 8kap 13§

2.1.2.4 Miljöbalken (1998:808)

Stadsträdgårdar kan också skyddas av miljöbalken om de ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljö, MB kap 3. Tillämpningen av lagen sker dock genom PBL. Vilka områden som utpekats som riksintresse för kulturmiljö beslutas av Riksantikvarieämbetet. Miljöer som omfattas av lagen är bland annat historiska miljöer vilka anses vara unika i landet. Det gäller exempelvis Vita Bergen i Stockholm.

2.2 Riktlinjer

2.2.1 ICOMOS

Florensdeklarationen antogs 1982 och behandlar bevarandet av historiska trädgårdar och parker. Dokumentet utformades av Världskulturorganisationen ICOMOS, *International Committee of Monuments and Sites* och IFLA, *international Federation of Landscape Architects*, och är ett komplement till Venedigdokumentet från 1964 som behandlar bevarande och restaurering av minnesmärken och områden av historiskt intresse. Florensdeklarationen består av 25 artiklar vilka bland annat berör definition, bevarande, användning och juridiskt skydd av historiska parker och trädgårdar.

Florensdeklarationen är viktig i bevarandet av historiska parker och trädgårdar eftersom det tydligt framhåller deras kulturhistoriska värde. Enligt deklarationen har de ett så stort kulturhistorisk värde att de ska betraktas som historiska minnesmärken. Själva begreppet historisk park eller trädgård ska användas både för stora parkanläggningar likaväl som till små informella trädgårdar. För att historiska trädgårdar ska kunna bevaras måste de först identifieras och förtecknas såsom en skyddsvärd kulturmiljö. Endast därefter kan åtgärder som underhåll, konservering, restaurering och rekonstruktion bli aktuella. Enligt deklarationen får sådana åtgärder bara genomföras med stöd av ett långsiktigt vårdprogram baserat på trädgårdens kulturhistoriska värden. Deklarationen framhåller även vikten av att behålla en god helhetssyn vid alla typer av åtgärder och underhåll för att bevara trädgårdens autenticitet. Därför måste alla restaurerings- och rekonstruktionsåtgärder föregås av noggranna studier av trädgårdens historia. För att behålla samma vetenskapliga förhållningssätt som finns gentemot historiska byggnader måste trädgårdens förändringshistoria respekteras och alla historiska lager värderas likvärdigt (ICOMOS 1982).

För att trädgårdar ska kunna bevaras på ett tillfredställande sätt kräver Florensdeklarationen att myndigheterna i varje land tar ansvar för sina historiska parker och trädgårdar. För svensk del innebär det exempelvis Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna. De berörda myndigheterna ska bland annat se till att de historiska trädgårdarna identifieras och dokumenteras för att i framtiden kunna fastställa ett vårdprogram (Roman 2010 s. 31).

2.2.2 Vårdprogram och vårdplaner

För att säkerställa den dagliga och den långsiktiga skötseln av kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar används förvaltningsdokument. Dessa praktiska riktlinjer kallas vanligen vårdprogram eller vårdplan. De är inte juridiskt bindande och måste därför vara väl förankrade hos alla inblandade för att uppnå bästa resultat (Flink & Ernstson 2011, s. 14). Begreppen används ibland synonymt och kan även ges varierande betydelse, eller kompletteras med andra benämningar som skötsel- eller underhållsplan. I denna uppsats kommer begreppet vårdprogram användas för det förvaltningsdokument som avser den grundläggande dokumentationen vilken kan ligga till grund för vårdplanen. Benämningen vårdplan

motsvarar det långsiktiga förvaltandet som berör bevarande och utvecklingen av trädgårdens kulturhistoriska värden, samt praktiska skötselansvisningar.

Ett vårdprogram uppförs i syfte att säkerställa de värden som behövs för att bevara trädgårdens karaktär. De bör exempelvis upprättas i samband med byggnadsminnesförklaringar för att förtydliga skyddsföreskrifterna. Vårdprogram kan antingen upprättas separat eller för att fungera som kunskapsunderlag till en vårdplan. Genom vårdprogrammet förtydligas trädgårdens värden utifrån en historisk dokumentation, tillsammans med en undersökning av dess nuvarande status (Nyström Kronberg 1996a 176-177).

Utifrån en historisk dokumentation baserad på fotografier, kartor, bouppteckningar, planritningar samt fält- och växtinventeringar utarbetas ett vårdprogram. Genom jämförelser mellan det historiska materialet och dagens utseende kan spåren av den historiska trädgården tydliggöras och utifrån dem skapa ett lämpligt vårdprogram. Beroende på dokumentationen och trädgårdens fysiska spår kan den fortsatta förvaltningen ta olika riktningar. Har trädgården tidvis förändrats och moderniserats är det möjligt att spara delar som visar den historiska utveckling samtidigt som det öppnar för nytillägg för att inte förhindra dess långsiktiga utveckling. Har trädgården däremot genomgått stora förändringar kan den rekonstrueras till ett tidigare utseende, bevaras i sin nuvarande form eller återigen förändras genom nyanläggning. Om trädgårdens gestaltning och växtlighet är mycket välbevarad, vilket är ovanligt, motiverar det att försöka bevara dess utseende så långt det går (Flinck 2012, s. 28-30). Vårdplanen redovisar den långsiktiga förvaltningen och kan bygga på vårdprogrammet, om ett sådant finns. Den kan bland annat innehålla en kulturhistorisk värdebeskrivning, planens målsättning och vårdbeskrivningar. Syftet är att underlätta beslut som berör användning, bevarande, vård och utveckling av trädgårdens kulturhistoriska värden. Den fungerar även som ett praktiskt styrdokument för förvaltare, myndigheter, konsulter och boende. I vårdplanen upprättas dels generella förhållningsregler och dels konkreta skötselansvisningar. Dessa skötselansvisningar är mycket viktiga eftersom de behandlar trädgårdens fysiska förvaltning utifrån vårdplanens målsättning (RAÄ 2012a s. 17-18).

3. Aktörer

3.1 Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) är den centrala myndigheten i frågor som berör kulturmiljöer och kulturarv. Enligt Florensdeklarationen är det ämbetets ansvar att dokumentera och upprätta vårdprogram för att bevara och skydda de historiska trädgårdarna inom landet. Arbetet med att bevara trädgårdar utgör en liten del av deras arbete, men det har genomförts ett antal projekt för att öka kunskaperna om kulturhistorisk intressanta trädgårdar. Ämbetet har medverkat i projektet ”*Det nationella programmet för växtgenetiska resurser*” vilket agerar för att bevara kulturväxter och påbörjades år 2000. Projektet syftar till att ge kunskap om äldre trädgårdar för att säkerställa deras bevarande genom långsiktigt och hållbart nyttjande. Projektet genomförs tillsammans med frilufsmuseer, botaniska trädgårdar och olika intresseorganisationer för fritidsodlare. De har också bidragit till finansieringen av projektet *Hallands historiska trädgårdar*, ett forskningsprojekt för att finna en ny inventeringsmodell för trädgårdsmiljöer.

För att underlätta dokumentationen av kulturhistorisk intressanta trädgårdar och parker vidareutvecklades Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister (BBR) under början av 2000-talet. Genom denna anpassning skulle både skyddade och icke-skyddade miljöer ingå i registret (Ahrland 2000, s. 79-86). Registreringen av kulturhistorisk intressanta trädgårdar är ännu inte helt verksam. Trots att *Park och trädgård* finns som sökbar kategori ger de oklar träffbild (RAÄ 2012b). Riksantikvarieämbetet hade under slutet av 1990-talet en tjänst som var särskilt inriktad på parker och trädgårdar, men den är i dagsläget indragen.

3.1 Länsstyrelser

Länsstyrelsernas syn på trädgårdar i bevarandesammanhang är mycket varierande. Det finns dock ett ökat intresse från länsstyrelsernas sida att ta initiativ till dokumentationsprojekt som berör trädgårdsmiljöer. Exempelvis har länsstyrelsen i Gävleborg tillsammans med läns museet och Hälsingeprojektet samarbetat för att dokumentera trädgårdar vid ett antal utvalda hälsingegårdar. I Kalmar län har länsstyrelsen deltagit i en dokumentation av länets mindre trädgårdar, såsom olika typer av stadsträdgårdar, prästgårdar och villaträdgårdar (Ahrland 2000, s. 81). Kalmar län är dessutom det län som i dagsläget tydligast framhåller länsstyrelsens arbete med parker, trädgårdar och planteringar inom kategorin *Vårt gröna kulturarv*. De arbetar med inventeringar, dokumentation, vårdplaner och rådgivning (Länsstyrelsen Kalmar Län). Andra länsstyrelser arrangerar inspirationsträffar och kursverksamheter för att öka kunskapen och intresset för trädgårdar och deras bevarande. Tillsammans med Riksantikvarieämbetet arrangerade Västra Götalands län under kulturarvsdagen 2011 en visning för att uppmärksamma små tätortsnära handelsträdgårdar (Länsstyrelsen Västra Götalands län).

Tidigare undersökningar av länsstyrelsernas arbete med historiska trädgårdar visar på ett mycket ojämnt intresse för denna kulturmiljö. I examensarbetet *Byggnadsminnenas parker och trädgårdar – vård och hantering* (Norrman 2002), noterade författaren att några län bedömde sig sakna kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar. Sådana bedömningar av länens kulturmiljöer tyder på en stor kunskapsbrist som har sin grund i den bristfälliga dokumentation som finns gällande dessa kulturmiljöer (Thornberg Knutsson 2008, s.39).

3.3 Muséer

Från muséernas håll bedrivs det en del dokumentations- och informationsprojekt om trädgårdar. Vanligtvis genomförs dokumentations- och inventeringsprojekt för utvalda anläggningstyper eller trädgårdskategorier. Bland annat har prästträdgårdar, herrgårdsparker, allmogeträdgårdar

dokumenteras genom olika satsningar (Ahrlund 2000, s. 81). I Kungälv genomförde Bohusläns museum 1997 en dokumentation av stadens stadsträdgårdar. Syftet var att öka kunskapen om ett förbiset kulturarv och samtidigt pröva inventeringsmetoder och källmaterial om trädgårdar (Ohlén 1997, s. 8). Även Stockholms stadsmuseum har försökt ta fram en metodutveckling för kulturhistorisk bedömning av grönområden i Stockholm i syfte att uppmärksamma deras användning och betydelse (Johansson 2011, s. 5-11).

Förutom dokumentation bedrivs olika typer av verksamhet inriktad mot trädgårdar och trädgårdshistoria. Verksamheterna genomförs både för att sprida kunskap om ämnet, men också för att möta allmänhetens växande intresse genom utställningar, föreläsningar och kurser. Bohusläns museum är ett av de museer som genom sin utställning *Utgångspunkten* beskriver trädgårdens historia i området från medeltiden till idag. Även olika trädgårdstyper presenteras, däribland stadsträdgårdar (Bohusläns museum 2012).

Undersökningar om trädgårdar och trädgårdshistoria återfinns främst i de södra delarna av Sverige. Det har sin grund i att trädgårdskonsten kom till Norrland mycket senare än i övriga delar av landet. I Västerbotten har läns museet därför gett ut temanumret ”*Trädgårdshistoria i norr*” i tidsskrift *Västerbotten* för att tillgodose ett ökat trädgårdsintresse bland allmänheten och sprida kunskap om länets trädgårdshistoria (Lindström 2010, s. 3, 6).

3.4 Fastighetsförvaltare

Fastighetsförvaltare spelar en mycket viktig roll vid bevarandet av stadsträdgårdar då de ansvarar för utformningen av gårds- och grönområden i anslutning till husen. Beroende på ambitionsnivån kan trädgårdarna utgöra ett viktigt komplement i bostadsmiljön eller försummas.

Figur 13. Bevarad förträdgård vid Villagata i Stockholm.

Figur 14. Exempel på en förträdgård i Göteborg som byggts om till parkeringsplats. Den är en tydlig kontrast mot trädgården till vänster.

AB Stadsholmen är Stockholms stads fastighetsbolag och ansvarar för förvaltningen av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Till bolagets policy finns riktlinjer för att behålla de tillhörande trädgårdarnas karaktär och att alla åtgärder ska ske med minsta möjliga ingrepp. Skötseln fastställs efter de individuella trädgårdarnas behov utifrån historiskt källmaterial, fältstudier och dagens behov. Utifrån dokumentationerna görs sedan en vårdplan för varje område med konkreta anvisningar. Som en del av sin verksamhet har Stadsholmen tagit fram referensträdgårdar. Det är anläggningar vilka ska representera olika tidsepoker, samhällsklasser och stilar. De ska också visa på olika sätt som trädgårdar kan både bevaras och förvaltas. Referensträdgårdarna består av skiftande miljöer vilka

antingen varit välbevarade eller som har blivit restaurerade, renoverade eller rekonstruerade. Referensträdgårdarna är resultatet av en intresserad fastighetsförvaltare, snarare än myndighetskrav och lagstadgade regleringar. De utgör därmed ett alternativt sätt att öka intresset och kunskapen kring kulturhistorisk intressanta trädgårdsmiljöer (Ett stockholmskt kulturarv: att förvalta borgarhus och kåkar 2002, s. 11, 37-40).

3.5 Organisationer och föreningar

Det finns ett flertal olika organisationer och föreningar vilka arbetar med trädgårdar. De är viktiga eftersom de både skapar intresse och sprider kunskap om trädgårdsmiljöer. Den största trädgårdsorganisationen i landet är riksförbundet *Svensk trädgård*. Föreningen är ideell och arbetar för att främja fritidsodling och förbättra trädgårdskultur och boendemiljön. De arbetar med rådgivning och utformning av lagar och förordningar vilka påverkar trädgårdar (Svensk trädgård).

1995 grundades *Forum för trädgårdshistorisk forskning* av Lena Landgren, Åsa Ahlklo och Åsa Ahrlund. Det är en sammanslutning av forskare och forskarstuderande inom trädgårdshistoria. Deras verksamhet bygger på ett vetenskapligt utbyte mellan forskare, både inom Sverige och internationellt (Forum för trädgårdshistorisk forskning 2012).

Programmet för odlad mångfald (POM) är en nationell satsning som arbetar för att förbättra bevarandet och användandet av våra kulturväxter. De samarbetar med myndigheter, forskare, museer och andra organisationer för att sprida kunskap och öka den odlade mångfalden. POM arbetar med inventeringar, insamlingar, forskning och utbildning för att öka kunskapen och användning av kulturväxter (POM 2008). Det finns även ett flertal mindre trädgårdsföreningar vilka arbetar med trädgårdsskötsel, odling och bevarandefrågor på lokal nivå.

4. Tillämpning idag

4.1 Definition

Det finns i nuläget ingen etablerad begreppsterminologi när det gäller bevarandet av trädgårdar. Det innebär att det finns oklarheter gällande olika åtgärders innebörd som exempelvis konservering, restaurering, rekonstruktion med mera. Riksantikvarieämbete har utarbetat ett preliminärt förslag för hur de olika begreppen kan definieras i fem kategorier. Det är dock fortfarande vanligt att olika aktörer har sina egna tolkningar gällande definitionen av de olika begreppen. En av svårigheterna med den nuvarande terminologin beror på att trädgårdar är levande kulturarv och de använda begreppen har sitt ursprung i byggnadsvården. Det bör dock poängteras att detta har varit Riksantikvarieämbetes ambition, eftersom de *vill* att begreppen ska överensstämma med dem som förekommer inom byggnadsvården. Orsaken är att alla inom sektorn ska förstå varandra samtidigt som begreppen definierats för att passa trädgårds- och parkmiljöer (Nyström Kronberg 1996b, s. 20).

Riksantikvarieämbetets definition:

Konservering innebär att nedbrytningen hejdas och att parken ”frysas” i ett visst tillstånd. Med denna ambitionsnivå accepterar man att parken på lång sikt bryts ned. Begreppet kan dock vara missvisande och bör eventuellt utgå.

Underhåll är ett kontinuerligt vidmakthållande av parken, så att dess karaktär bevaras. I detta ingår att ta itu med eftersatt underhåll och att punktvis förnygra växtmaterialet.

Restaurering innebär att parken, med utgångspunkt i det som finns, återställs till ett äldre, dokumenterat utseende.

Rekonstruktion innebär att en park, som är starkt förändrad eller helt försvunnen, återskapas till ett dokumenterat, äldre utseende med användande av nytt växtmaterial.

Ny- eller omgestaltning innebär en förnyelse eller en förenkling av parken.

(Nyström Kronberg 1996b, s. 20)

Riksantikvarieämbetes riktlinjer för bevarandet av trädgårdar och parker är inte lika hårt styrda som ICOMOS föreskrifter i Florensdeklarationen. Privatpersoner eller fastighetsägare vilka vill återskapa sin trädgård till ett tidigare utseende är inte heller lika styrda av vare sig Florensdeklarationen eller ämbetets riktlinjer. Deras insatser i trädgårdarna är ändå viktigt vid bevarandet av dessa kulturmiljöer.

4.2 Tillämpning genom fallstudier

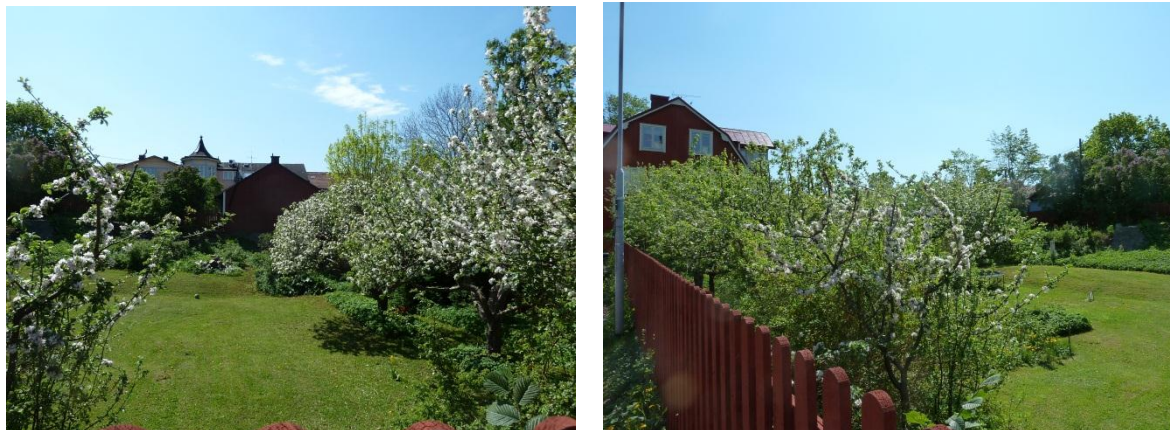
Nedan kommer ett antal stadsträdgårdar presenteras för att visa hur tillämpningen sker praktiskt. Beroende på initiativtagare, syfte, ambitionsnivå och trädgårdens kulturhistoriska värden har de inblandade förhållit sig olika till deras bevarande. I många fall används olika bevarandeformer inom samma trädgård. Exempelvis kan delen närmast huset rekonstrueras för att tydligare sättas i samband med byggnaden och dess uttryck, medan andra delar nyanläggs eller bevaras i sitt samtida utseende. De nedanstående exemplen presenteras inom ramarna för Riksantikvarieämbetets definitioner av olika bevarandemetoder, vilka omnämns ovan.

4.2.1 Konservering

Att använda begreppet konservering vid bevarandet av ett levande kulturarv kan vara vanskligt. Även Riksantikvarieämbetet motsätter sig till viss del begreppet då det inte går att ”frysa” en levande miljö (Nyström Kronberg 1996b, s. 20). Begreppet medför även oklarheter kring hur stor nedbrytnings som kan accepteras, samt om förändringar likt nyplanteringar automatiskt innebär ett brott mot konserveringsprincipen. Därmed finns det utrymme för egna tolkningar av begreppet och nedanstående exempel får utgöra en tolkningsmöjlighet.

4.2.1.1 Löwenströmska trädgården, Vega 11, Vaxholm

Löwenströmska trädgården i Vaxholm byggnadsminnesförklarades år 2000 och är den enda byggnadsminnesförklarade stadsträdgården i Sverige. I anslutning till trädgården finns ett bostadshus från 1700-talet, men tomten finns dokumenterad sedan 1690-talet. Trädgården är ett representativt exempel på dåtidens stadsträdgårdar vars struktur med gångar, terrasseringar, odlingskvarter och odlingsbäddar kan ha anlagts redan på 1700-talet. Trädgården är bevarad i ett nästintill ursprungligt skick utan senare tillägg förutom några redskapsskjul. Trädgårdens träd, fruktträd, buskar och övriga växtlighet kan härledas till 1800-talet, eventuellt ännu längre tillbaka (RAÄ 2012c).

Figur 15 och 16. Delar av den Löwenströmska trädgården med fruktträn i förgrunde. Huvudbyggnaden syns längst till vänster i den högra bilden.

Byggnadsminnesförklaringen föregicks av en växtinventering och antikvarisk utredning av trädgården. På uppdrag av Stockholms länsstyrelse tog Martha Hedin vid Topia Landskapsarkitekter fram en vårdplan för trädgården. Den redovisar dels övergripande mål, bevarande och utveckling, det långsiktiga åtgärdsbehovet och konkreta skötselansvisningar. Dokumentet förtydligar därmed sambandet mellan trädgården kulturhistoriska värden och den praktiska skötseln. Enligt vårdplanen ska trädgårdens strukturer och växter bevaras och tydliggöras. Den ska hävdas med gamla traditionella metoder för att inte skada de kulturhistoriska värdena och all komplettering av växtmaterial ska ske i samråd med länsstyrelsen. På längre sikt kan det eventuellt bli aktuellt med en restaurering av trädgården genom upprustning, uppfrökning och nyplantering. Det måste dock ske i samråd med både fastighetsägaren och länsstyrelsen (RAÄ 2012c).

4.2.2 Underhåll

Det bästa sättet att bevara en trädgård är genom kontinuerligt underhåll. På detta vis kan den bevaras under lång tid utan att några drastiska åtgärder behöver vidtas. Enligt Riksantikvarieämbetet vidmakthålls trädgårdens karaktär genom punktvis förnyring av växtmaterialet och kontinuerlig skötsel. Underhåll ingår indirekt alla bevarandemodellerna och införs bland annat som skötselråd till trädgårdarnas vårdplaner.

4.2.2.1 Fruängsgatan, Nyköping

Bebyggelsen vid Fruängsgatan och närliggande kvarter uppfördes kring 1910 och tillhör Nyköpings kulturhistorisk intressanta bebyggelse. Längs Fruängsgatan finns flera välbevarade förgårdar mot gatan samt smala trädgårdsremсор mellan husen. Förträdgårdarna är inramade av grindförsedda staket av gjutjärn eller trä. Innanför växer träd, buskar och andra prydnadsväxter (Södermanlands museum 1979, s. 70, 134).

Området har bevarat mycket av sin ursprungliga karaktär och trädgårdarna har blivit kontinuerligt underhållna. Förträdgårdarna i dessa kvarter har inte exploaterats genom gatubreddningar och parkeringar på samma sätt som skett i många andra städer.

På baksidan av husen inne i kvarteren har det ursprungligen funnits stora trädgårdar med plats för bland annat fruktodlingar (Södermanlands museum 1979, s.70). Här har det skett en större förändring och delar av trädgårdarna har blivit sten- eller grusbelagda för att möjliggöra för bland annat parkeringar. Dock finns det fortfarande hus vilka fått behålla även den inre trädgården.

Figur 17 och 18. Förträdgårdarna längs Fruängsgatan har på framsidan av husen bevarat sitt äldre utseende. På baksidan är förändringarna större och några av de tidigare trädgårdarna har ersatts med parkeringsplatser.

4.2.2.2 Vita bergen, Stockholm

Bebyggelse kring Vita Bergen på Södermalm består av en kåkbebyggelse som härstammar från 1700-talet och som visar upp den äldre stadsstrukturen innan stadsplaneändringarna under andra hälften av 1800-talet. I detta område är flera av de gamla trädgårdarna bevarade. Området var mycket förfallet när det under 1970-talet genomgick en omfattande upprustning (Stockholms Stadsmuseum 2011, s. 7-10).

Området förvaltas idag av det kommunala fastighetsbolaget Stadsholmen AB. Stadsholmen har tagit fram vård- och skötselprogram för sina trädgårdar och gårdsmiljöer inom alla sina fastigheter. De fastigheter som har flera hyresgäster får sina trädgård- och gårdsmiljöer underhållna av ett trädgårdsföretag medan enfamiljshusens hyresgäster själva sköter sina trädgårdar. Med hjälp av trädgårdsantikvarien Maria Flincks inventering av Stadsholmens trädgårdar har vårdplaner utformats för att bevara trädgårdarna. Planerna består dels av generella riktlinjer och dels av konkreta skötselråd (AB Stadsholmen 2002, s. 35-26)

Figur 19. Längs Bergsprängargränd i Vita bergen förstärks områdets ålderdomliga karaktär med hjälp av höga staket och praktfulla trädgårdar.

Figur 20. Peter Fagges krog vid Gaveliusgatan. Bakom husen breder en stor trädgård ut sig inåt tomten.

4.2.3 Restaurering

Riksantikvarieämbetet bedömer att en restaurering ”innebär att parken, med utgångspunkt i det som finns, återställs till ett äldre, dokumenterat utseende” (Nyström Kronberg 1996b, s.20). Enligt Florensdeklarationens måste alla restaureringar göras med hänsyn till trädgårdens historiska utveckling. Ingen tidsperiod i trädgårdens historia ska prioriteras framför en annan. Vissa delar kan efter övervägande restaureras, men bara delarna med de tydligaste spåren eller tillräcklig historisk dokumentation. Delar som ligger närmast den tillhörande byggnaden bedöms ibland kunna vinna på en restaurering som tydligare kan visa sambandet mellan byggnaden och trädgården. Florensdeklarationen har ett strängt förhållningssätt till restaureringar. Finns det inte tillräckligt dokumentation eller fysiska spår av den tidigare trädgården anses trädgården inte kunna återskapas (ICOMOS 1982). Olika förhållningssätt hos medverkanden i en restaurering medför i praktiken ofta en större frihet.

4.2.3.1 Långa raden, Stockholm

Långa raden består av kaserner vilka uppfördes på Skeppsholmen under slutet av 1600-talet efter ritningar av Nicodemus Tessin den yngre. Till boställshusen hörde trädgårdar vilka har varit viktiga för familjernas självförsörjning, även för högt uppsatta officerare (SFV 2007). Trädgårdarna vid Västra boställshuset har bevarat sina yttre former i över tvåhundra år, medan deras inre form och växtlighet förändrats genom åren. De har växelvis bestått av plantering och rabatter med både nyttoväxter och prydnadsväxter (Landskapslaget 2011). Under 2009 påbörjades renoveringen av Långa raden för att kunna använda byggnaderna till hotellverksamhet. I samband med hotellrenoveringen påbörjades arbetet med att restaurera trädgårdarna.

Figur 21 och 22. De gamla trädgårdar och murarna har restaurerats för att återskapa 1800-tals karaktären. Vid planteringen har växter populära för tiden används.

Trädgården restaurerades av landskapsarkitektkontoret *Landskapslaget* på uppdrag av Statens fastighetsverk. Vid restaureringen bevarades de stora strukturerna i trädgården som stråk, form och funktion. Det samma gällde detaljer såsom terrassmurarna vilka är karaktärsbildande för området. Kartor från slutet av 1800-talet har fått utgöra förebilden vid restaureringen som dock endast inbegrep trädgården längst västerut. Den restaurerades efter de gamla formerna medan de övriga utformades utifrån en friare tolkning av 1800-talets former (Landskapslaget 2011). Den friare utformningen av den tidigare trädgården kan ses som en ny- eller omgestaltning. Den fria tolkningen av 1800-talets former kan även kallas för ”fri förnyelse”. Ett begrepp som myntades av landskapsarkitekten Sven-Ingvar Andersson (se nedan under *ny- eller omgestaltning*).

4.2.4 Rekonstruktion

ICOMOS ståndpunkt i Florensdeklarationen är tydlig i gällande rekonstruktionens vetenskapliga förhållningssätt. Finns det inte tillräckligt med källmaterial om det tidigare utseendet bör en rekonstruktion undvikas. Riksantikvarieämbetets förhållningssätt till rekonstruktioner är friare och innebär att även trädgårdar som är starkt förändrade eller försvunnit kan återskapas, om det finns ett äldre dokumenterat material. En rekonstruktion kan genomföras med olika ambitionsnivå beroende på varje enskild trädgårds förutsättningar och deltagarnas syfte.

4.2.4.1 Wernerska villan, Göteborg

Wernerska villan är byggnadsminnesförklarad byggnad som uppfördes 1885-89 efter ritningar av Adrian Crispin Petterson. Till villan hör två förträdgårdar som ursprungligen varit planterade med gräsmattor, omgivna av grusgångar och rabatter. Kring trädgårdarna fanns grindförsedda gjutjärnsstaket vars insidor var planterade med små träd och låga växter.

I början av 2000-talet var trädgårdarna endast täckta med heltäckande gräsmattor. Efter en förfrågan från en hyresgäst om cykelparkering i den ena trädgården inleddes en förundersökning av villans trädgårdar. Det föranledde länsstyrelsens beslut att tillåta cykelparkering på den ena förträdgården om den i övrigt rekonstruerades till sitt ursprungliga utseende (Ernstsson 2008, s. 22-23).

Rekonstruktionen av förträdgården inleddes 2007 med en historisk dokumentation och arkeologisk undersökning av trädgården, utförda av trädgårdsantikvarien Inger Ernstsson (02LANDSKAP 2007). Genom marschaktningar i trädgården återupptäcktes de gamla grusgångarna, vilka befanns vara i tillräckligt gott skick för att kunna återanvändas. Utifrån den trädgårdsarkeologiska undersökningen utformade arkitektkontoret 02LANDSKAP år 2008 en rekonstruktion av trädgårdens tidigare utseende. Gamla fotografier från sekelskiftet 1900 fick utgöra den visuella förlagan till rekonstruktionen tillsammans med den arkeologiska undersökningen. Då det inte gick att klargöra vilka växter som funnits i planteringarna beslutades det att prioritera förträdgårdens fasta strukturer. Växterna valdes istället ut efter vilka som var vanliga vid byggnadens uppförande, en vanlig kompromiss vid återskapandet av historiska trädgårdar (Ernstsson 2008, s. 22-23).

Figur 23. Wernerska villan 2007, före rekonstruktionen. Trädgården bestod vid denna tid enbart av en gräsmatta.

Figur 24. Wernerska villan efter rekonstruktionen med de återfunna grusgångarna. I trädgårdens borte del syns cykelställets skärmtak.

4.2.4.2 Blomsterkrokens trädgård, Drottninggatan 18, Uddevalla

Blomsterkrokens hus uppfördes under början av 1800-talet efter att Uddevalla eldhärjats 1806. Byggnaden har fått sitt namn efter ägaren Johan Petter Krok som bodde i huset mellan 1860-68. Under denna tid anlade han en praktfull blomsterträdgård med flera exotiska växter på husets gårdssida. Efter

att huset och trädgården under försumrats under 1900-talet genomgick de en omfattande renovering 1991 där även trädgården kom att bli rekonstruerad.

Rekonstruktionen baserades på ett antal bevarade fotografier av trädgården från 1864 vilka fick fungera som förlaga. Ambitionen hos ägarna var att återskapa de äldre strukturerna i trädgården med terrasser, kryddträdgård och stenlagda gångar mellan odlingarna. Utifrån Kroks efterlämnade trädgårdsböcker, anteckningar samt bouppteckning valdes ett representativt växtmaterial ut till trädgårdens planteringar. Växterna består delvis av växter vilka dokumenterats i trädgården, samt samtida eller likande växter där den ursprungliga sorten inte kunnat uppbringas (Blomsterkrokens hus 1991, s.3-6, 10-12).

Figur 25 och 26. Fotografier tagna 1864 föreställande J.P. Krok med familj i sin trädgård. Dessa bilder utgjorde förlagen vid rekonstruktionen.

Figur 27 och 28. Blomsterkrokens trädgård idag. Innergården används numera som uteservering till caféet *Blomsterkroken*.

4.2.5 Ny- eller omgestaltning

Enligt Riksantikvarieämbetets bedömning innebär en ny- eller omgestaltning av en trädgård en förnyelse eller förenkling. Det finns dock andra förhållningssätt till förnyelsen eller omgestaltningen av en trädgård. Landskapsarkitekten Sven-Ingvar Andersson har skapat begreppet *fri förnyelse* som en motreaktion på den vetenskapliga noggrannheten och autenticiteten som präglar kulturvårdssektorn. Andersson menar att om en trädgård inte går att rekonstruera eller mycket förfallen kan den återskapas utefter dess konstnärliga känsla. Då görs en fri tolkning av inspirerad av trädgårdens historia och

karaktärsdrag. Därmed blir trädgård en föreställning om hur trädgården *kunde* ha sett ut (Andersson 1990, s. 4-10).

4.2.5.1 Klippans kulturresevat, Göteborg

Bebyggelsen i Klippan härstammar från 1700- och 1800-talet och består bland annat av arbetarbostäder till sockerfabrikens Carnegies anställda. Två av dessa byggnader uppfördes efter ritningar av A W Edelsvärd 1856-58. Ursprungligen ville Edelsvärd att varje lägenhet skulle få sin egen trädgårdstappa, men gårdsytan bedömdes vara för liten för att anlägga några odlingsytor. Under mitten av 1970-talet renoverades och restaurerades Klippans kulturresevat. I samband med renoveringen beslutades det att de ursprungliga tankarna om trädgårdstappor skulle förverkligas. Utformningen av Edelsvärds planer genomfördes av landskapsarkitekten Silvia Gibson och resultatet blev att varje lägenhet fick en liten yta till trädgårdsodling samt en större gemensam trädgårdsyta. (Horgby & Jarlov 1991, s. 123-125).

Liknande projekt genomfördes under samma period i andra områden, däribland i Kungsladugård i Göteborg där ett antal landshövdingehus från 1920-talet kompletterades med nyanlagda odlingssträdgårdar (Horgby & Jarlov 1991, s.127-129)

Figur 29 och 30. Innergården till de gamla arbetarbostäderna i Klippans kulturresevat består idag av en blandning av gemensamma grönytor och små odlingslotter för de boende.

5. Nytt förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar

5.1 Val av förhållningssätt

I detta kapitel ska en av de internationella arbetsmetoderna presenteras ytterligare för att redovisa hur den kan anpassas till svenska förhållanden. Genom att pröva ett annat förhållningssätt till trädgårdarnas bevarande kan det inspirera till nya och bättre arbetsmetoder i Sverige. Eftersom den svenska lagstiftningen för bevarandet av trädgårdar och parker är inte tillräckligt effektiv behövs nya tankegångar. I dagsläget är endast tolv parker och trädgårdar skyddade som byggnadsminnen enligt Kulturminneslagen för sitt egenvärde. Majoriten är dessutom större anläggningar och inte mindre privata trädgårdar, som exempelvis stadsträdgårdar.

Den internationella studien har visat att i Frankrike och Italien är det fortfarande ett starkt fokus på storslagna trädgårdsmiljöer vilket gör att de inte är lämpliga för bevarande av ”vanliga” trädgårdsmiljöer, såsom stadsträdgårdar. I Tyskland har den stora decentraliseringen rörande kulturfrågor gjort att lagstiftningen lätt kan bli ineffektiv och resurserna ojämnt fördelade över landet. Den danska lagstiftningen för bevarandet av trädgårdar är inte heller lämplig som alternativ eftersom den till största del fortfarande fokuserar på bebyggelse. Därför har det engelska bevarandesystemet valts ut som föredömligt och tillämpligt för svenska trädgårdar, eftersom det lett till att ett stort antal trädgårdar och parker uppmärksammats och bevarats. Englands användande av register utgör dessutom en tydlig kontrast till Sveriges bruk av ett lagstyrande regelverk i form av byggnadsminneslagen.

5.2 Den engelska processen för registrering av värdefulla trädgårdar

Enligt *English Heritage* (EH) kan var och en ansöka om att få en trädgård listad som kulturhistorisk värdefull. Enligt samma princip kan alla ansöka om att ändra eller avlägsna en redan registrerad trädgård, förutsatt att orsakerna är berättigade. Ansökningen ska innehålla information om trädgårdens lokalitet tillsammans med karta och information om ägarförhållandena, eventuella planarbeten, om det finns någon hotbild mot trädgården, motivering till varför trädgården bör listas, samt beskrivning om hur den uppfyller nödvändiga kriterier. I övrigt ska ansökan kompletteras med fotografier och dokument. Efter att ägaren och stadsbyggnadskontoret informerats genomförs en samrådsprocess för att undersöka om trädgården uppfyller kraven. Sedan sammanställs en preliminär rapport efter samråd med ägaren, stadsbyggnadskontoret, ansökaren och *Garden History Society*, varpå en slutgiltig rapport skrivs. Om trädgården anses ha tillräckligt stort värde registreras den i den nationella registreringsdatabasen. Hela processen ska kunna fullföljas inom fem månader (EH 2012a).

En registrering innebär inga ytterligare lagstadgade kontroller av trädgården. De lokala myndigheterna måste emellertid vidta skyddsåtgärder. Registret ska bland annat fungera som kunskapsunderlag vid stadsplaneringsprocesser och myndigheterna måste därmed ta hänsyn till platsens kulturhistoriska värden. Dessutom säkerställs skyddet genom att myndigheterna måste anlita professionell rådgivning vid beslut som påverkar listade trädgårdar. Registrering bidrar även till att trädgårdarna lättare upptas i kommunernas bevarandeprogram (EH 2012b).

5.2.1 Bedömningsgrunder

Om en trädgård kan få nationellt erkännande beror på dess ålder, formgivning, sällsynthet och bevarandegrad. Som vägledning till graden av historiskt intresse har nio kriterier fastställts för trädgårdar och parker. Dateringarna är skapade för att ge en överblick över de troligaste intressantaste miljöerna. Nummer 1-5 speglar de viktigaste tidsperioderna gällande trädgårdshistoria och landsskapsutformning, där äldre strukturer värderas högre på grund av sin sällsynthet. Nummer 6-9 utgör faktorer vilka ytterligare kan påverka urvalet, men är sällan tillräckligt värdefulla i sig själva.

Det gäller exempelvis om trädgården haft en särskilt berömd formgivare, om den kommit att påverka stilutvecklingen eller om den är mycket representativ. (EH 2012c).

De engelska kriterierna i svensk översättning²:

1. Parker och trädgårdar skapade före 1750 där åtminstone en del av den ursprungliga strukturen fortfarande är tydlig
2. Parker och trädgårdar vilka anlagts mellan 1750 och 1840 vilka fortfarande återspeglar intentionen i den ursprungliga anläggningen
3. Områden som huvudsakligen utvecklats efter 1840 och är av särskilt (kulturhistorisk) intresse och relativt välbevarade, där yngre parker och trädgårdar kräver succesivt högre intressegrad
4. Parker och trädgårdar vilka tillkommit efter 1945 kräver särskilt noggrant urval
5. Platser som är yngre än 30 år registreras vanligtvis endast om de har enastående kvaliteter och hotade
6. Parker och trädgårdar som har varit stilbildande, antingen på grund av sitt rykte eller genom att framhållas i litteraturen
7. Parker och trädgårdar som utgör tidiga eller representativa exempel på en utformning eller som skapats av en formgivare (amatör eller professionell) av nationell betydelse
8. Parker och trädgårdar som är förknippade med historiska händelser eller personer
9. Parker och trädgårdar som tillsammans med andra kulturmiljöer bilda ett starkt gruppvärde

English Heritage 2012c

Andra faktorer som kan påverka urvalet är: parkens nuvarande skick, tillgänglig dokumentation, dess trädgårdshistoriska utveckling och växtlighet.

Förutom registret är trädgårdar klassificerade i tre klasser, *utomordentligt värdefulla*, *synnerligen värdefulla* och *värdefulla*. Det är endast de två högsta klasserna som kan söka bidrag från *English Heritage* för restaureringsåtgärder. Bidraget går främst till trädgårdar som är akut hotade och medför bland annat krav på tillgänglighet för allmänheten samt en långsiktig vårdplan. Det finns dock andra bidrag att söka för de trädgårdar som inte uppfyller kraven (EH 2012d).

5.3 Tillämpning av det engelska bevarandesystemet i Sverige

Nedanstående kapitel behandlar hur tillämpningen av det engelska bevarandesystemet skulle kunna genomföras praktiskt i Sverige. Det handlar exempelvis om myndigheternas roll i den nya organisationen, vilka nya aktörer som behöver engageras samt vilka kunskapsbehov som behöver fyllas.

Att införa det engelska systemet i Sverige skulle till stor del kunna genomföras med bibehållen struktur inom den svenska organisationen. Riksantikvarieämbetet skulle bli den centrala myndigheten för bevarandet av trädgårdar, motsvarande *English Heritage*. Ansvaret på lokal nivå skulle kunna fördelas på länsstyrelserna eftersom de redan i dagsläget har funktionen som kontrollinstans när det exempelvis gäller byggnadsminnen. Införandet av det engelska systemet skulle däremot innebära nya samarbeten med aktörer som riksorganisationen Svensk trädgård, POM och andra fackmän. Ansökningar om att registrera en trädgård skulle behandlas av Riksantikvarieämbetet. Ämbetet kontrollerar sedan om trädgården uppfyller de krav som gör den särskilt bevarandevärd. Därefter fullföljs arbetet i samråd med länsstyrelsen, ägaren, ansökaren och Svensk trädgård. Eventuellt kan även lokala trädgårdsföreningar tillfrågas då de ofta besitter större kunskap om trädgårdarna inom sitt område.

När en trädgård blivit godkänd och uppsatt på listan kan den antingen föras in i Bebyggelseregistret eller i ett separat park och trädgårdsregister. Att införa trädgårdarna i det nuvarande registret skulle stärka deras roll som bevarandevärd kulturmiljö, men det krävs att BBR omformas för att göra park- och trädgårdsmiljöer mer funktionellt sökbara än de är idag. Det andra alternativet skulle vara att upprätta ett separat register för park och trädgårdar vilket kan göras optimalt sökbart för dessa miljöer och deras förutsättningar.

---

² I översättning av författaren. För original se bilaga 2.

För att kunna upprätta riktlinjer för vilka trädgårdar som anses särskilt bevarandevärda behöver riksantikvarieämbetes kompetens inom området öka. Riktlinjerna bör därför utformas med hjälp av exempelvis trädgårdsorganisation Svensk Trädgård, POM, trädgårdshistoriker och Sveriges lantbruksuniversitet. För att kunna upprätta ett register för bevarandevärda parker och trädgårdar är det nödvändigt att utveckla kompetensen inom området, bland annat behövs fler utbildningar på Sveriges universitet och högskolor, exempelvis SLU. Det krävs även en funktionell metod för hur trädgårdarna ska undersökas, dokumenteras och värderas. På så vis kan förutsättningarna för dessa miljöer bättre förstås. För att till fullo följa det engelska systemet skulle även en lista över värdefulla egenskaper motsvarande de engelska bedömningsgrunderna upprättas. De svenska kriterierna måste dock anpassas efter den trädgårdshistoriska utvecklingen i Sverige för att vara tillämpliga.

Utöver registreringen är trädgårdarna klassificerade i tre klasser, *utomordentligt värdefulla*, *synnerligen värdefulla* och *värdefulla*. Hur trädgårdar klassificeras på listan är avgörande för vilken rätt till finansiellt stöd som ägaren kan söka. Behöver trädgården restaureras och genomgå andra vårdåtgärder skulle bidrag kunna sökas hos Riksantikvarieämbetet. Det förutsätter dock att trädgården tillhör två högsta kategorierna, att det upprättas en långsiktig vårdplan och att trädgården årligen ska hålls öppen för allmänheten.

5.4 För- och nackdelar med den engelska respektive svenska metoden för bevarandet av trädgårdar

Det engelska regelverket för skyddandet trädgårdar är till skillnad från den svenska byggd på *rekommendationer* för hur trädgårdarna bör bevaras. Registret medför dock krav på de lokala myndigheterna och deras ansvarstagande. Det medför att det engelska systemet ändå utgör ett starkt skydd för parker och trädgårdar trots att det är mindre lagstyrt än det svenska.

Registret har en informativ funktion som avser att uppmärksamma kulturhistoriskt intressanta trädgårdar. Det har medfört att fler trädgårdar kunnat upptas. Men då listan inte utgör något lagstadgat skydd är ställningen för de registrerade trädgårdarna osäkrare än för de byggnadsminnesförklarade vars föreskrifter medför ett säkrare skydd. Sådana föreskrifter skulle även kunna tillämpas för registrerade trädgårdar eftersom de förtydligar deras värden samt klargör vilka åtgärder som är acceptabla respektive o lämpliga.

Kravet på att en trädgård måste vara "*synnerligen märklig*" för att klassificeras som byggnadsminne i Sverige har medfört att endast ett fåtal trädgårdsmiljöer blivit lagskyddade. England har över 1600 registrerade parker och trädgårdar vilka bedöms ha nationellt kulturhistorisk värde, medan Sverige endast har tolv vilka blivit byggnadsminnesförklarade. Trots att lagskyddet inte är lika starkt för de registrerade trädgårdar medför den höga andelen att fler värdefulla miljöer bevarats. Genom att fler trädgårdar uppmärksammas blir effekten av skyddet starkare än om endast en handfull trädgårdar erhåller ett starkare skydd. Effekten stärks dessutom av att statusen för kulturhistoriskt intressanta trädgårdar höjs då de får ett tydligare erkännande som värdefulla kulturmiljöer.

För byggnadsminnesförklarade trädgårdar bör alltid en vårdplan upprättas. I England är det endast om ägaren söker bidrag, samt innehar en trädgård som tillhör de två värdefullaste klasserna som en vårdplan blir nödvändig. Både länderna brister i denna fråga när det gäller omfattningen av bevarandeåtgärderna. Att endast i nödfall eller undantagsvis införa vårdplaner för kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar minskar möjligheterna att bevara de värden som föregick utnämningen. Förutom att trädgårdens värden tydliggörs i vårdplanen, så är den ett viktigt kunskapsstöd för ägare, förvaltare, myndigheter och andra beslutsfattare.

Att endast trädgårdar vilka tillhör de två högsta klasserna kan söka finansiellt stöd från *English Heritage* är begränsande. Att bidraget dessutom är förpliktigt med skyldigheter som att trädgården årligen ska hållas öppen för allmänheten riskerar att medföra att färre söker bidrag. Trots att det behövs för att skydda trädgårdens kulturhistoriska värden. För registrerade trädgårdar i England som

inte uppfyller kraven finns det dock andra ekonomiska bidragsfonder. I detta fall är det svenska bidragssystemet mer flexibelt. Alla som äger ett byggnadsminne eller värdefull kulturmiljö har rätt att söka bidrag för överantikvariska kostnader. Därmed kan finansiellt stöd gå till trädgårdar vilka inte är byggnadsminnen men som utmärks som värdefulla kulturmiljöer (RAÄ 2012d).

Att tillämpa de engelska principerna i Sverige skulle innebära ett nytt sätt att se på bevarandet av vårt gröna kulturarv. Ett sätt som kan leda till att fler trädgårdar värdesätts för sitt kulturhistoriska värde. Det kan finnas mycket att lära av de engelska metoderna, men samtidigt är inte heller det systemet fullkomligt, vilket framkommit ovan. Trots det skulle ett flexiblere förhållningssätt till kulturhistorisk värdefulla trädgårdar ändå ge en mer nyanserad bild än vad dagens byggnadsminensförklaringar ger. Skulle Sverige införa ett liknande system med registrering av kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar skulle systemet behöva omarbetas. Exempelvis skulle krav på vårdplan och skyddsföreskrifter säkerställa en god förvaltning efter registreringen och ett öppnare bidragssystem skulle underlätta för flera olika kulturhistoriskt intressanta trädgårdsmiljöer att få finansiellt stöd.

6. Resultat

Syftet med den här uppsatsen har varit att undersöka hur den svenska lagstiftningen och kulturmiljövården agerar för att skydda, vårda och dokumentera våra stadsträdgårdar och hurivida detta arbete kan utföras bättre. Kulturmiljövårdens arbete i Sverige granskades genom sju mindre fallstudier, medan svaren på förbättrad tillämpning söktes internationellt för att finna ett nytt förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar.

De redovisade fallstudierna av bevarande stadsträdgårdar har inte haft någon tydlig förankring i de fem inriktningar framtagna av Riksantikvarieämbetet för bevarandet av trädgårdar och parker, utan begreppen har tolkats lite olika. Det kan vara ett tecken på att kategoriseringen endast varit ett preliminärt förslag vilket inte förverkligats i den antikvariska praktiken. Därmed har inte kulturmiljövårdens förhållningssätt till bevarandet av trädgårdar och hur det påverkar arbetet i den antikvariska praktiken kunnat redovisas fullt ut.

Genom undersökningen av svenska systemet för bevarandet av trädgårdar har det framkommit att det inte fungerar tillräckligt effektivt och att det därför finns behov en av förbättring. Det ligger i kulturmiljövårdens intresse att finna ett nytt förhållningssätt till kulturhistoriskt intressanta trädgårdar eftersom de idag tillhör en av våra mer försummade kulturmiljöer. Genom att utforska de lagar och arbetsmetoder som används i andra länder kan vi få nya perspektiv på hur trädgårdar kan bevaras, samt undersöka hur dessa metoder kan anpassas efter svenska förhållanden. Att använda det bevarandesystem som tillämpas i England, med registrering och klassificering av kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar, istället för ett lagbindande regelverk, skulle ett betydligt större antal trädgårdar i Sverige kunna bevaras. Det engelska systemet har även den fördelen att det kan införas i Sverige utan stora lagändringar eller omstruktureringar i den nuvarande kulturmiljöorganisationen. Ett dylikt system borde därför ses som ett beaktansvärt och genomförbart alternativ till dagens arbetsätt.

7. Avslutande diskussion

I denna uppsats har tre huvudorsaker framkommit som bakomliggande för det bristande skyddet av stadsträdgårdar. Den första är kunskapsbristen inom kulturmiljösektorn gällande kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar. Den andra är användandet av en begreppsapparat som inte är anpassad efter trädgårdarnas förutsättningar. Och slutligen en dåligt anpassad lagstiftning i förhållande till trädgårdarnas behov.

Kunskapsbristen gällande stadsträdgårdar bygger på att de är svårdefinierade som kulturmiljöer, eftersom de skiljer sig åt i många avseenden beroende på ålder, bebyggelsemiljö och lokalitet i staden. Svårigheten att definiera dem har bidragit till att de inte blivit lika dokumenterade som en del andra trädgårdstyper eftersom de varit mer anonyma genom historien. Trädgårdar finns generellt sällan dokumenterade i ritningar, brandförsäkringar, fotografier och andra arkivhandlingar som kan ge en bild om deras utseende, användande eller upphovsman. Anledningen till detta bygger på att flertalet trädgårdar har skapats av män och kvinnors vars insatser inte registrerats i arkiven. Att trädgårdsanläggande och trädgårdsskötsel setts som en fritidssysselsättning eller kvinnoarbete utförd av amatörer har dessutom påverkat kulturvårdens förhållningssätt till dessa kulturmiljöer. Då de inte finns registrerade i de vanliga källorna tillsammans med dess föränderlighet har de inte värderats lika högt som bebyggelsemiljöer.

Majoriteten av våra trädgårdar har skapats av och för sina brukare, vilket gör fokuseringen på yrkesgrupper som arkitekter och trädgårdsmästare missvisande. I det sammanhanget blir den engelske trädgårdshistorikern John Dixon Hunts förslag att tala om *place-makers* (platsbildare) och *place-making* (platsbildning) relevant istället för yrkesgrupper. Efterfrågan på ett gångbart fackspråk har tagits upp som ett problem både i Sverige och internationellt. Att som i Sverige ”låna” termer från byggnadsvården blir ofta missvisande och medför onödiga förvecklingar. I lagstiftningen används missledande begrepp när även trädgårdar och parker klassificeras som *byggnadsminnen*. På samma sätt är exempelvis kulturmiljövårdens begrepp konservering och restaurering olämpliga för trädgårdar eftersom de är naturligt föränderliga. Ändå har det varit Riksantikvarieämbetets uttryckliga ambition att använda termer hämtade från byggnadsvården, trots att det riskerar att förstärka bilden av att trädgårdar inte har samma värde som bebyggelsemiljöer.

Det effektivaste skyddsinstrumentet för bevarandet av kulturhistoriskt värdefulla stadsträdgårdar borde utgöras av Kulturminneslagen eftersom den syftar till att bevara och skydda våra kulturmiljöer, av vilka trädgårdar är en viktig del. Men då trädgårdar alltför sällan kategoriseras som bevarandevärda kulturmiljöer är regelverket inte tillräckligt verkningsfullt. Istället har Plan- och bygglagen blivit ett viktigt substitut genom dess förmåga att skydda kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar i detaljplan. Byggnadsminnesförklaringen i Kulturminneslagen skulle kunna utgöra ett effektivt skyddsinstrument, men fåtalet trädgårdar och parker som utnämns visar att skyddet är otillräckligt för dessa miljöer. Dåligt dokumentationsunderlag från kulturmiljövårdens sida i samband med en lagstiftning som inte är anpassningsbar till trädgårdarnas särskilda förutsättningar har lett till att majoriteten av de kulturhistoriskt värdefulla trädgårdarna i landet saknar ett juridiskt verkningsfullt skydd.

Undersökningen har som framförts ovan visat att det finns ett behov att förbättra den nuvarande lagstiftningen och kulturmiljövårdens agerande för bevarandet av trädgårdar. För att åstadkomma detta kan arbetsmetoder hämtade från andra länder utgöra en bra grund till att utforska nya förhållningssätt. Den internationella studien visade att bland de utvalda länderna stod England ut som ett föredömligt exempel på hur trädgårdar kan bevaras. Systemet med register och klassificeringar istället för lagstyrda regelverk har visat sig verksamt med över 1600 listade parker och trädgårdar, vilket kan jämföras med Sverige tolv byggnadsminnesförklarade. Trots att deras system inte är direkt överförbart till svenska förhållanden är det givande att undersöka nya sätt att hantera denna typ av kulturmiljöer.

Det bör dock påpekas att bevarandet av våra trädgårdar inte enbart hänger på kulturmiljövården eller en slagkraftig lagstiftning. En viktig förutsättning för att stadsträdgårdar ska bevaras är intresserade fastighetsförvaltare och engagerade boende. Att ett fastighetsbolag som Stadsholmen AB har upprättat vårdplaner för sina trädgårdar i Stockholm har haft en stor inverkan på deras skötsel. Det samma gäller andra bostadsföreningar och boende vilka kontinuerligt sköter sina trädgårdar och därmed vidmakthåller deras fortlevnad. Deras arbete visar att det finns flera tillvägagångssätt vilka är lämpliga för olika förutsättningar.

Denna studie har redovisat hur dessa frågor hanteras juridiskt och praktiskt, samt försökt tillämpa ett nytt förhållningssätt för bevarandet av trädgårdar. Även om inget slutgiltigt svar har kunnat fastställas för hur trädgårdar bäst kan bevaras, så har kulturmiljövårdens inställning till bevarandet av stadsträdgårdar belysts. Problematiken som finns kring bevarandet av stadsträdgårdar gäller i hög grad även andra trädgårdsmiljöer och parker. Det har lett till att uppsatsen i större utsträckning än som var den ursprungliga avsikten behandlat problem som berör alla typer av trädgårdsmiljöer och även det gröna kulturarvet generellt.

8. Sammanfattning

Denna uppsats har undersökt hur lagstiftningen och kulturmiljövården agerar för att bevara våra stadsträdgårdar. Svaret på dessa frågor har söks i svensk och internationell lagstiftning, samt internationella överenskommelser i form av Florensdeklarationen. Avsikten har varit att redovisa olika synsätt och förfaranden rörande stadsträdgårdar, men även andra kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar. Den svenska studien har fördjupats genom en undersökning om hur svenska myndigheter och andra aktörer hanterar dessa frågor praktiskt. Förhoppningen har varit att ge klarhet om orsaken till kunskapsbristen om stadsträdgårdar och om det nuvarande tillståndet kan förbättras. Det resulterade i en grundlig undersökning av det engelska förhållningssättet rörande bevarandet av kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar och dess tillämpbarhet i Sverige.

För att närmare studera hur den svenska lagstiftningen och de olika aktörernas tillvägagångssätt fungerar undersöktes ett antal bevarade stadsträdgårdar närmare, i syfte att förtydliga olika förhållningssätt och bevarandemetoder. Fallstudierna har även satts i sammanhang om målsättning, relation till internationella överenskommelser (Florensdeklarationen) och det faktiska utförandet.

Resultatet av denna uppsats har visat att det kommer bli en utmaning för kulturmiljövården att skapa nya och bättre förutsättningar för bevarandet av trädgårdar, men att det ändå är möjligt. Nya förhållningssätt till dessa kulturmiljöer är därför nödvändigt när det gäller att skydda, vårda och dokumentera våra trädgårdar. Det finns dock positiva tendenser som tyder på att intresset för denna fråga stadigt ökar, från forskare, myndigheter och andra aktörer. De agerar nu allt aktivare för att belysa problemet och finna en lösning. Men det inte en fråga som enbart berör kulturmiljösektorn. För att få en riktig genomslagskraft behövs en intresserad allmänhet som engagerar sig i sin omgivning och vårt *gemensamma* kulturarv.

Käll- och litteraturförteckning

Elektroniska källor

André le Notré (2012). *Historical Monuments*.

<http://www.lenotre.culture.gouv.fr/en/ja/ve/conthisto.htm> [Hämtad 2012-05-02]

Bohusläns museum (2012). *Trädgårdskultur*.

http://www.utgangspunkten.se/kulturvast_templates/Kultur_ArticlePageWide.aspx?id=48167 [Hämtad 2012-24-28]

Comité des Parcs et Jardins de France (2012) *Jardins remarquables*. <http://www.parcsetjardins.fr/> [Hämtad 2012-05-02]

Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42

<http://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/testi/04042dl.htm> [Hämtad 2012-05-02]

English Heritage (2012a). *How do Parks and Gardens become registered?* <http://www.english-heritage.org.uk/caring/listing/registered-parks-and-gardens/how-do-parks-and-gardens-become-registered/> [hämtad 2012-05-17]

English Heritage (2012b). *Parks and Gardens registration FAQs*. <http://www.english-heritage.org.uk/caring/listing/registered-parks-and-gardens/registration-faqs-pag/> [Hämtad 2012-05-17]

English Heritage (2012c). *Parks and Gardens Designation Criteria*. <http://www.english-heritage.org.uk/caring/listing/criteria-for-protection/pag-criteria/> [hämtad 2012-05-17]

English Heritage (2012d). *Historic buildings, monuments and designed landscapes*.

<http://www.english-heritage.org.uk/professional/funding/grants/grants-given/hbmdl/> [hämtad 2012-05-17]

Flinck, Maria & Ernstsson, Inger (2011). Workshop Mårbacka 23-24.09.2011. 1: *Dokumentation Av konferensen - TRÄDGÅRDSMÄSTARENS ARBETE I HISTORISK MILJÖ. 25-26 oktober 2011, Mariestad*. Hantverkslaboratorium.

http://www.craftlab.gu.se/digitalAssets/1372/1372720_konferensrapport-2011.pdf [2012-06-07]

Florensdeklarationen (1982) ICOMOS. http://www.icomos.se/pdf/Florensdeklarationen_1982.pdf [Hämtad 2012-04-08]

Forum för trädgårdshistorisk forskning. [utan titel] <http://www.gardenhistoryforum.org/Forum1.pdf>, <http://www.gardenhistoryforum.org/Forum2.pdf> [hämtad 2012-05-17]

Kulturarvsstyrelsen (2011) *Det Særlige Bygningssyn får grønne fingre*.

<http://www.kulturarv.dk/presse-nyt/nyhed/artikel/det-saerlige-bygningssyn-faar-groenne-fingre/> [2012-05-02]

Landskapslaget (2011). *Långa raden*. <http://www.landskapslaget.se/2011/01/langa-raden/> [2012-05-01]

- Legge 1 giugno 1939, n. 1089 (in G.U. 8 agosto 1939, n. 184)
<http://www.tine.it/NormativaBBCC/legge1089bis.htm> [hämtad 2012-05-02]
- Legge 29 giugno 1939, n. 1497 (G.U. 14 ottobre, n. 241)
<http://www.tine.it/NormativaBBCC/legge1497.htm> [Hämtad 2012-05-02]
- Lindström, Pernilla (2010) Trädgårdshistoria och kulturväxter. I: *Västerbotten*. 2010:2. Hämtad från Västerbottens museums hemsida
http://www.vbm.se/assets/files/Pdf/vbotten_2_10.pdf [hämtad 2012-04-12]
- Länsstyrelsen i Kalmar Län. *Parker och trädgårdar*.
http://www.lansstyrelsen.se/kalmar/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/Pages/park_tradgard.aspx [2012-05-01]
- Länsstyrelsen i Västra Götalands Län. *Tre handelsträdgårdar visas på Kulturarvsdagen*.
<http://www.lansstyrelsen.se/vastragotaland/Sv/nyheter/2011/Pages/2011-09-09.aspx?keyword=handelstr%c3%a4dg%c3%a5rd> [2012-05-01]
- Nolin, Catharina (2008). Den trädgårdshistoriska forskningens metodologi - utmaningar och möjligheter. I: *Konsthistorisk tidskrift*, 77:1-2 Hämtad från Taylor & Francis Online
<http://dx.doi.org/10.1080/00233600802065744> [Hämtad 12-05-8]
- POM (2008). *POM. Programmet för odlad mångfald*. http://www.pom.info/publ/POM%2008_low.pdf
[Hämtad 2012-05-04]
- Riksantikvarieämbetet (2012a) *Förenklad beredning av statliga byggnadsminnen. Tydligt och ändamålsenligt ansvar i enklare processer*. Hämtad från Riksantikvarieämbetets hemsida. http://www.raa.se/publicerat/rapp2012_9.pdf [Hämtad 2012-05-16]
- Riksantikvarieämbetet (2012b). *Park och Trädgård. Bebyggelseregistret (BBR)*
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/searchResult.raa?ts=1337235678967> [Hämtad 2012-05-17]
- Riksantikvarieämbetet (2012c) Vaxholm kn, Vega 11 Löwenströmska trädgården. *Bebyggelseregistret (BBR)*
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/show/bilaga/showDokument.raa?dokumentId=21000001715260&thumbnail=false> [Hämtad 2012- 04-16]
- Riksantikvarieämbetet (2012d). *Kulturmiljövårdsanslaget*.
http://www.raa.se/cms/extern/om_oss/vart_uppdrag/kulturmiljovardsanslaget.html [hämtad 2012-05-08]
- Riksantikvarieämbetet (2012e) Höganäs kn, Spättan 1 Ulla Molins trädgård *Bebyggelseregistret (BBR)*
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/anlaggning/visaDokument.raa?anlaggningId=21000001647384&page=dokument> [2012-05-21]
- Roman, Tommy (2010). *Bevarandets problematik och möjligheter i historiska miljöer*. Alnarp, SLU. Kandidatuppsats http://stud.epsilon.slu.se/1434/1/roman_t_100621.pdf [Hämtad 2012-05-02]
- Stamper, Paul & Jackson, Sarah (2007) *The protection of historic designed landscapes in the United Kingdom*. Parks and garden UK.
http://www.parksandgardens.ac.uk/index2.php?option=com_content&task=view&id=532&pop=1&page=1&Itemid=275

Stockholms stadsmuseum (2011). *Flintan 1. byggnadsnr 1, 2. Mäster Pers gränd 1*. Hämtad från Stockholms stadsmuseums hemsida http://www.stadsmuseum.stockholm.se/media/pdf/Flintan1_low.pdf [2012-05-01]

Svensk trädgård (2012). *Om oss i dag*. <http://www.tradgard.org/osvtdefault.html> [Hämtad 2012-05-01]

Thornberg Knutsson, Agneta (2008) Lagskyddande men oskyddade. Trädgårdar vid byggnadsminnen. I: *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning*. 2008 nr 21. http://www.gardenhistoryforum.org/Bulletin_21-2008_hogupplost.pdf [Hämtad 2012-04-24]

Ullenius, Agneta (2010). Frodig hörntomt blev byggnadsminne. I: *Svenska Dagbladet*. 2010-08-02. Hämtad från Svenska Dagbladet http://www.svd.se/kultur/frodig-horntomt-blev-byggnadsminne_5077399.svd [Hämtad 2012-05-03]

Vårdprogram för västra boställshuset, sammanfattning. Statens Fastighetsverk. (2007-11-28) http://www.sfv.se/cms/showdocument/documents/sfv/vardprogram/stockholms_lan/vastra_bostallshuset_ab183_033_vardprogram.pdf [hämtad 2012-05-17]

Otryckta källor

02LANDSKAP. *Kulturfastigheter i Göteborg. Wernerska villan*. Bygglovshandling. (2007-11-30) projekt nr. 06257 Wernerska villan.

Tryckta källor och litteratur

Abel, Jette (1996). Parker och trädgårdar i dansk kulturmiljövård. I: *Bonnier, Ann Catherine & Lundquist, Kjell (red.) (1996). Historiska parker och trädgårdar: ett arv att vårda och sköta : rapport från ett seminarium på Alnarp 21-23 september 1994*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Andersson, Sven-Ingvar (1990). ”Den autentiska illusionen” Gamla trädgårdar – restaureringsprinciper. *Kulturmiljövård*. 1990 (5/6)

Blomsterkrokens hus.. (1991). Uddevalla: Bohusläningen

Ahrland, Åsa (2000). Sektorsprojekt och framtida kunskapsbehov. I: Holmberg, Ingrid Martins (red.) (2001). *Park & trädgård i kulturarvsperspektiv: dokumentation från temadagen Trädgårdar & parker, historia & förvaltning, Avdelningen för kulturvård, Göteborgs universitet, november 2000*. Göteborg: Avd. för kulturvård, Univ.

Boken om detaljplan och områdesbestämmelser: 2002 års revidering. 4. uppl., 2002 (2002). Karlskrona: Boverket

Byggnadsminnesförklaring: allmänna råd till 3 kap. lagen om kulturminnen m.m. 2. uppl. (2002). Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Ernstsson, Inger (2008). Förträdgård rekonstrueras i Göteborg. *Byggnadskultur*. 2008:2, s. 22-23

Ett stockholmskt kulturarv: att förvalta borgarhus och kåkar. (2002). Stockholm: Stadsholmen

Flinck, Maria (1994). *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar.* Stockholm: Tiden

Flinck, Maria & Thornberg Knutsson, Agneta (2003). Rädslan för det föränderliga: varför trädgårdar inte blir byggnadsminnen. *Kulturmiljövård.* 2003:1

Flinck, Maria (2012). Vårdprogram för trädgårdar: historiska kunskaper för framtida skötsel. *Byggnadskultur.* 2012:1, s. 28-30
Hansson, Marie (1997). *De skånska trädgårdarna och deras historia.* Lund: Signum

Hansson, Marie & Hansson, Björn (2011). *Köksträdgårdens historia.* [Ny utg.] Stockholm: Norstedts

Horgby, Charlotte & Jarlov, Lena (1991). *Lägenhetsträdgårdar: ett nygammalt sätt att förbättra bostadsmiljön.* Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning

Hunt, John Dixon (2000). *Greater perfections: the practice of garden theory.* London: Thames & Hudson

Israelsson, Lena (1996). *Köksträdgården: det gröna arvet.* Stockholm: Wahlström & Widstrand

Johansson, Klara (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden: en metodutveckling.* Stockholm: Kulturmiljöenheten, Stockholms stadsmuseum

Lind, Helena (2000). *Trädgårdsstaden Änggården.* Sävedalen: Warne

Linn, Björn (1974). *Storgårdskvarteret: ett bebyggelsemönsters bakgrund och karaktär.* Diss. Stockholm: Tekniska högsk., 1974

Marcus, Susanna (1996). Det historiska trädgårdsarvet och dess ställning i Storbritannien. I: *Bonnier, Ann Catherine & Lundquist, Kjell (red.) (1996). Historiska parker och trädgårdar: ett arv att vårda och sköta : rapport från ett seminarium på Alnarp 21-23 september 1994.* 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Nyström Kronberg, Elisabeth (1996a). Parker och lagskydd.. *Bebyggelsehistorisk tidskrift.* 1996 (31/32)

Nyström Kronberg, Elisabeth (1996b). Terminologi och begrepp I: *Bonnier, Ann Catherine & Lundquist, Kjell (red.) (1996). Historiska parker och trädgårdar: ett arv att vårda och sköta : rapport från ett seminarium på Alnarp 21-23 september 1994.* 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Ohlén, Björn (1999). *Stadens gröna rum.* Kungälv: Fören. Gamla Kungälv

Rosander, Göran (1967). *Herrarbete: dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar i jämförande belysning.* Diss. Uppsala : Univ.

Schmidt, Erika (1996). Parker och trädgårdar i tysk kulturmiljövård. I: *Bonnier, Ann Catherine & Lundquist, Kjell (red.) (1996). Historiska parker och trädgårdar: ett arv att vårda och sköta : rapport från ett seminarium på Alnarp 21-23 september 1994.* 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Sunesson, Torbjörn (2000). Vårdprogram: policy och praktiska exempel. . I: Holmberg, Ingrid Martins (red.) (2001). *Park & trädgård i kulturarvsperspektiv: dokumentation från temadagen Trädgårdar &*

parker, historia & förvaltning, Avdelningen för kulturvård, Göteborgs universitet, november 2000.
Göteborg: Avd. för kulturvård, Univ

Södermanlands museum (1979). *Nyköping: kulturhistorisk byggnadsinventering*. Nyköping: Mus.

Trädgårdshistoria i norr (2010). Umeå: Västerbottens läns hembygdsförbund

Bildförteckning

Omslag: Peter Fagges Krog, Gaveliusgatan, Stockholm. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 1. Återskapad peristylträdgård vid *casa dei Vettii* i Pompeji. Foto: Sailko 2007.

[http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ricostruzione_del_giardino_della_casa_dei_vetii_di_pompei_\(most_ra_al_giardino_di_boboli,_2007\)_01.JPG](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ricostruzione_del_giardino_della_casa_dei_vetii_di_pompei_(most_ra_al_giardino_di_boboli,_2007)_01.JPG) [hämtad 2012-05-18]

Figur 2. Karta över Landskrona 1588.

<http://arkitektur.clanteam.com/panormap/panorimag/lankronbig1588.jpg> [hämtad 2012-04-12]

Figur 3. Tessinska palatset. Foto: okänd

http://www.google.se/imgres?um=1&hl=sv&sa=N&biw=1519&bih=764&tbn=isch&tbnid=IMXoG6jiiyyw6M:&imgrefurl=http://gardener.blogg.se/2008/may/&docid=e9n-IHSjA-PzDM&imgurl=http://gardener.blogg.se/images/2008/tessinskatradgardweb_3737458.gif&w=354&h=360&ei=U1e6T7OVFsXk4QTricWqCQ&zoom=1 [Hämtad 2012-05-04]

Figur 4. Akvarell av Josabeth Sjöberg. Foto: Stockholms stadsmuseum

<http://www.stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=5162> [Hämtad-05-17]

Figur 5. C. A. Kjellgrens trädgård. Foto: Norrköpings stadsbiblioteks bildarkiv

<http://www1.nsb.norrkoping.se/bildarkiv/bilder3.asp?sok=B00314> [Hämtad 2012-05-21]

Figur 6. Kungsportsavenyn, Göteborg. Foto: Göteborgs stadsmuseum

Figur 7. Landala Egnahem. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 8. Trädgårdsstaden Änggården, Göteborg. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 9. Kvarteret stålet, Stockholm. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 10. *Château de Villandry*, Frankrike. <http://www.chateauvillandry.fr/jardins/actualites-photographiques/>

Foto: okänd 2012. [hämtad 2012-05-24]

Figur 11. Cadhay, Devon. Foto: okänd <http://www.thisisdevon.co.uk/Tudor-manor-Devon-named-country-8217-s-best-historic-houses/story-11730380-detail/story.html> [hämtad 2012-05-25]

Figur 12. Ulla Molins trädgård. Foto: okänd. <http://www.rosebuds-tours.se/Main/AlbSkane10.html> [Hämtad 2012-05-20]

Figur 13. Bevarad förträdgård vid Villagatan i Stockholm. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 14. Tidigare förträdgård vid Teatergatan 1. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 15. Löwnströmska trädgården. Foto: Okänd

http://www.byggnadsvard.se/images/eventlist/events/lowenstromska_webb_1328800704.jpg
[hämtad 2012-05-20]

Figur 16. Löwenströmska trädgården. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 17. Fruängsgatan, Nyköping. Foto Hanna Cöster 2012

Figur 18. Fruängsgatan. Nyköping. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 19. Bergsprängargränd, Stockholm. Foto Hanna Cöster 2012

Figur 20. Peter Faggens krog, Stockholm. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 21. Långa raden, Stockholm. Foto: Hanna Cöster

Figur 22. Långa raden, Stockholm. Foto: Hanna Cöster

Figur 23. Wernerska villan, Göteborg. Foto: Inger Ernstsson 2007.

http://www.google.se/imgres?um=1&hl=sv&sa=X&biw=1519&bih=734&tbm=isch&tbnid=KwZ8NCz77ImWQM:&imgrefurl=http://www.byggnadsvard.se/byggnadskultur/f%25C3%25B6tr%25C3%25A4dg%25C3%25A5rd-rekonstrueras-i-g%25C3%25B6teborg&docid=0aJCDBENcGTzM&imgurl=http://www.byggnadsvard.se/images/stories/artikelbilder/wernerska_villan.jpg&w=300&h=200&ei=iia_T7LjN8bh4QTI5JX_CQ&zoom=1 [hämtad 2012-04-28]

Figur 24. Wernerska Villan, Göteborg. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 25. Blomsterkrokens trädgård 1864, Uddevalla. Foto: Bohusläns museum.

http://www.utgangspunkten.se/kulturvast_templates/Kultur_ArticlePageWide.aspx?id=48715
[Hämtad 2012-04-16]

Figur 26. Blomsterkrokens trädgård 1864, Uddevalla. Foto: Bohusläns museum.

http://www9.vgregion.se/vastarvet/va/resultat_enpost.asp?nr=BM_UMFA53086_71 [Hämtad 2012-04-16]

Figur 27. Blomsterkrokens trädgård, Uddevalla. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 28. Blomsterkrokens trädgård, Uddevalla. Foto: Hanna Cöster 2012.

Figur 29. Arbetarbostäder i Klippans kulturresevat, Göteborg. Foto: Hanna Cöster 2012

Figur 30. Arbetarbostäder i Klippans kulturresevat, Göteborg. Foto: Hanna Cöster 2012

Bilaga 1.

FLORENS-DEKLARATIONEN

DEFINITIONER OCH SYFTEN

Artikel 1.

En historisk trädgårdsanläggning är en arkitektonisk och hortikulturell komposition av allmänt historiskt eller konstnärligt intresse. Som sådan utgör den ett historiskt minnesmärke.

Artikel 2.

En historisk trädgårdsanläggning är en arkitektonisk komposition vars huvudsakliga beståndsdelar utgörs av levande växter. Därmed uppstår anläggningens uttryck i spänningsfältet mellan årstidernas växlingar, naturens gång, växtlighetens föränderlighet och förgänglighet, och den konstnärliga strävan efter att bevara anläggningen oförändrad.

Artikel 3.

Såsom historiska minnesmärken i Venedig-deklarationens anda, skall historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap också bevaras i enlighet därmed. Eftersom de är levande minnesmärken, fordras dock särskilda regler, vilket är syftet med föreliggande deklaration.

Artikel 4.

Den arkitektoniska kompositionen hos en trädgårdsanläggning innefattar:

- Dess yta och topografi
- Dess vegetation; artsammansättning, färgskalor, planteringsavstånd och storlekar
- Dess strukturella element och utsmyckning
- Dess vatten; stilla eller rinnande, speglade himlen

Artikel 5.

Som bekräftelse på den intima relationen mellan natur och kultur, och som en plats för njutning, meditation eller vila, blir trädgården också till en idealiserad bild av världen, med en allomfattande innebörd; ett paradiset i ordets etymologiska bemärkelse; ändock tydligt vittnande om en kultur, en stil, en epok – ofta även om en skapande konstnärsvilja.

Artikel 6.

Begreppet historisk trädgårdsanläggning är tillämpligt på såväl små trädgårdar som på stora parker, formella såväl som 'landskapliga'.

Artikel 7.

Om en anläggning är knuten till en byggnad, utgör denna ett omistligt komplement till anläggningen. Anläggningen får heller inte skiljas eller avskärmas från sin omgivning, vare sig den är urban eller rural, artificiell eller naturlig.

Artikel 8.

En historisk plats är ett särskilt stycke landskap förbundet med en minnesvärd händelse; ett större historiskt skeende, en välkänd mytologi, ett berömt slag eller ett välkänt konstverk.

Artikel 9.

Åtgärder i syfte att bevara en historisk trädgårdsanläggning skall vidtas utifrån en tydlig beskrivning av, och uppfattning om dess värden. Flera slag av åtgärder kan bli aktuella; skötselåtgärder, bevarande och restaurering. I vissa fall kan även rekonstruktion bli aktuellt. Autenticiteten hos en anläggning beror lika mycket på utformningen av, och skalan hos de olika delarna, som på valet av växter och andra material, samt utsmyckning.

SKÖTSELÅTGÄRDER, BEVARANDE, RESTAURERING, REKONSTRUKTION

Artikel 10.

Alla åtgärder i form av skötsel, bevarande, restaurering eller rekonstruktion av en historisk trädgårdsanläggning, eller del därav, måste utföras med beaktande av anläggningens samtliga ingående delar, annars kan helheten skadas.

SKÖTSELÅTGÄRDER OCH BEVARANDE

Artikel 11.

Kontinuerlig skötsel är av grundläggande betydelse. Eftersom de huvudsakliga beståndsdelarna i en anläggning utgörs av levande växter, så måste man om man vill bevara den oförändrad, kunna göra nyplantering av vuxna individer såväl omedelbart vid behov, som i enlighet med långsiktiga, avverknings- och återplanteringsplaner.

Artikel 12.

De arter av träd, buskar, och andra växter som skall ersättas regelbundet skall väljas i enlighet med den bästa kunskapen om odlingstraditionerna och ståndortsförhållandena på den aktuella platsen, liksom också med hänsyn till möjligheterna att identifiera och i anläggningen bevara ursprungligen använda arter.

Artikel 13.

Permanent såväl som flyttbara arkitektoniska, skulpturala element eller annan utsmyckning, som utgör en integrerad del av den historiska trädgårdsanläggningen får tas bort eller flyttas endast om det är nödvändigt för att konservera eller restaurera dem. Alla arbeten med sådana element skall utföras i enlighet med Venedig-deklarationen, med, i förekommande fall, angivande av datum för färdigställandet.

Artikel 14.

En historisk trädgårdsanläggning skall bevaras i sin naturliga omgivning. Alla förändringar i den fysiska miljön som kan riskera den ekologiska balansen i området måste förhindras. Detta gäller också all slags infrastruktur, inom eller i närheten av anläggningen; dikesföretag, bevattningsanläggningar, vägar, parkeringsplatser, hägnader, tekniska anläggningar eller arrangemang för besökare, etc.

RESTAURERING OCH REKONSTRUKTION

Artikel 15.

Inget restaureringsarbete, och framför allt ingen rekonstruktion, får påbörjas utan en föregående, noggrann utredning i syfte att säkerställa att sådana arbeten kan utföras med vetenskapliga metoder i allt från utgrävning till färdigställande. Utredningen skall inkludera en sammanställning av all tillgänglig dokumentation om både den aktuella, och om liknande anläggningar. Innan något praktiskt arbete påbörjas skall en projektplan utarbetas som skall utvärderas och godkännas av kvalificerad expertis.

Artikel 16.

Restaurering av trädgårdsanläggningar skall göras med hänsyn till anläggningens historiska utveckling. Givet att tidigare ombyggnader, skador eller förfall inte har omöjliggjort detta, skall ingen period i anläggningens historia beaktas mer än någon annan. Efter övervägande kan delar av

anläggningen restaureras med endast de tydligaste kvarvarande spåren eller med belagd historisk dokumentation som utgångspunkt. Så kan speciellt de delar av en anläggning som ligger närmast eventuella byggnader vinna på att restaureras i samma stil som de aktuella byggnadsverken, genom att man då får en tydligare relation mellan dem och hela anläggningens utformning.

Artikel 17.

Det går inte att återskapa en historisk trädgårdsanläggning om dokumentationen av den ursprungliga anläggningen är så bristfällig, och spåren på platsen är så svaga att man endast kan göra lösa antaganden om dess tidigare utformning och historia.

ANVÄNDNING

Artikel 18.

Även om alla historiska trädgårdsanläggningar är skapade för att ses, användas, och vistas i, så måste tillträdet till dem begränsas så att de med hänsyn till sin storlek och känslighet inte slits ner, och så att deras kulturhistoriska budskap kan bevaras.

Artikel 19.

Den historiska trädgårdsanläggningens ändamål och karaktär är sammansatt; vanligen en stilla och fridfull plats tillägnad mellanmännsliga möten och umgänge med naturen, men också en plats där man ibland vill ge utrymme för stora festligheter med ett stort deltagarantal. Det är då viktigt att utforma villkoren för sådan användning med tanke på att förstärka trädgårdens estetik, så att den inte förvrids eller skadas.

Artikel 20.

I den historiska trädgårdsanläggningens natur ligger förvisso att den lämpar sig för stillsamma lekar, men det är också klokt att strax utanför eller invid denna, anlägga ytor för bollspel och andra mer livliga aktiviteter. På så vis kan intresset för sådana aktiviteter tillgodoses samtidigt som upplevelsen av park och landskap inte riskerar att störas.

Artikel 21.

Alla skötsel-, bevarande, och restaureringsarbeten skall utföras vid den tidpunkt då det lämpar sig bäst med hänsyn till anläggningens behov och till buds stående resurser. Det allmänna intresset av tillträde till en anläggning skall alltid underordnas anläggningens krav på ett adekvat underhåll och bevarandet av platsens själ.

Artikel 22.

Om en historisk trädgårdsanläggning är muromgärdad får muren inte tas bort innan alla eventuella konsekvenser för anläggningens fortbestånd, klimat och karaktär har utretts och beaktats.

LAGSTÖD OCH ADMINISTRATIVA FÖRESKRIFTER

Artikel 23.

Det ankommer på ansvariga myndigheter att efter konsultation av kvalificerad expertis vidta lämpliga åtgärder för att identifiera, beskriva och skydda historiska trädgårdsanläggningar. Bevarandet av historiska trädgårdsanläggningar skall säkerställas inom ramen för den fysiska planeringen genom föreskrifter i relevanta planinstrument på nationell, regional och lokal nivå. Det ankommer också på ansvariga myndigheter att efter konsultation av kvalificerad expertis vidta de finansiella åtgärder som behövs för att underlätta skötsel, bevarande och restaurering, samt även rekonstruktion, av historiska trädgårdsanläggningar.

Artikel 24.

De historiska trädgårdsanläggningarna är en del av vårt kulturarv som för sin överlevnad kräver kontinuerlig och intensiv skötsel av speciellt yrkesutbildad personal. Lämpliga åtgärder bör därför

vidtas för att sörja för tillgången på sådan personal, exempelvis genom adekvat utbildning av historiker, arkitekter, landskapsarkitekter, trädgårdsmästare, botaniker och hortonomer. De historiska trädgårdsanläggningarnas behov av lämpligt växtmaterial för ny- och återplantering bör också beaktas genom att åtgärder vidtas till stöd för odling och regelbunden förökning av relevanta arter.

Artikel 25.

Intresset för de historiska trädgårdsanläggningarna bör stimuleras genom varje åtgärd som kan tänkas betona deras stora värde, samt öka kunskapen om, och uppskattningen av dem. Sådana åtgärder kan till exempel vara stöd till forskning och internationella utbyten, utgivning av publikationer riktade till en intresserad allmänhet, besöks- och mediala arrangemang som ökar förståelsen för vårt kulturarvs betydelse, samt uppskattningen av, och respekten för naturen. Anläggningar av yppersta klass och historisk betydelse skall föreslås upptas på Unesco:s världsarvslista (World Heritage List).

Bilaga 2.

Urvalskriterier för *the Register of Parks and Gardens of special historic interest in England*

- Sites formed before 1750 where at least a proportion of the original layout is still in evidence
- Sites laid out between 1750 and 1840 where enough of the layout survives to reflect the original design
- Sites with a main phase of development post-1840 which are of special interest and relatively intact, the degree of required special interest rising as the site becomes closer in time
- Particularly careful selection is required for sites from the period after 1945
- Sites of less than 30 years old are normally registered only if they are of outstanding quality and under threat
- Sites which were influential in the development of taste, whether through reputation or reference in literature
- Sites which are early or representative examples of a style of layout or a type of site, or the work of a designer (amateur or professional) of national importance
- Sites having an association with significant persons or historic events
- Sites with a strong group value with other heritage